

САБОРНА ЦРКВА У БЕОГРАДУ

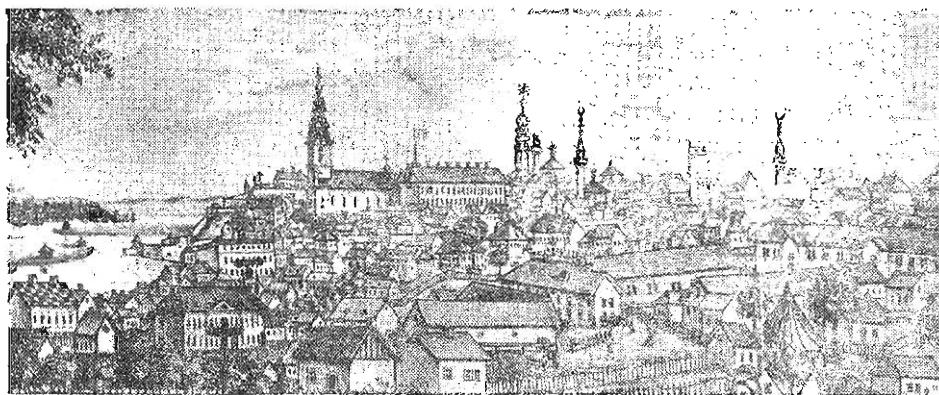
Прилог историји изградње и украсавања главног београдског храма

Предисторија изградње Саборне цркве у Београду дosta је дуга и сложена, јер је на истом месту, у средишту српског дела вароши, током неколико столећа постојала стара црква св. арханђела Михаила, чија историјска прошлост није довољно осветљена. Драгоцене податке о овој цркви оставио је путописац Стјепан Герлах у опису путовања царских посланстава у Цариград 1573—78. године. У савском делу вароши, где станују Срби, казује Герлах, постојала је само једна црква која је прилично пространа, али недовољна за све хришћане којих има доста у вароши, па су они „ради да је распростране и покрију, и нуде Турцима 25 талира само за једну стопу да је рашире, али Турци неће да им допусте“.¹ У наставку Герлах даје детаљан опис изгледа ентеријера цркве, њене опреме и црквених предмета који су се налазили у њој. Скоро један век касније исту цркву спомиње француски путописац Кикле (1658), не дајући ближе податке о њеном изгледу и стању. У опису Београда, он само кратко каже: „Као и у Сарајеву, и овде има Морлака и Срба, који такође исповедају своју веру у својој цркви и на свој начин“.²

У аустро-турским ратним сукобима почетком XVIII века зна се да су Турци разорили београдску Саборну цркву и да су Срби почетком аустријске окупације морали да користе једну мању цркву у гра-

ду. За обнову главног београдског храма српска црква и њен митрополит нису могли очекивати било какву помоћ од аустријских власти, те су многе наде везиване за помоћ православног руског цара. У својој молби Петру Великом, упућеној 1718. године, митрополит Мојсије Петровић обавештава цара како су Турци у проteklim ратовима српске цркве „попалили и раскопали до основанија“, те га моли да помогне изградњу Саборне цркве у Београду, а „на има и ктиторство (Вашега) Царскаго Величанства“.³ У поновљеној молби упућеној на исту адресу, митрополит се жали што на његову претходну молбу „о милостињи на согражденије разореној Туркама саборнеј церкви“ још није добио никакву царску одлуку, те су Срби у Београду присилjeni да уз тешка одрицања обнове стару цркву. Цар Петар Велики је ускоро умро, па је православно „общество београдско“, с митрополитом Мојсијем Петровићем на челу, не дочекавши руске помоћи, приступило изградњи нове цркве која је финансирана углавном из прихода црквене општине, односно њених имања — „домова, баштина, дућана, црквених винограда“, као и прилога самих грађана који су скupљани недељом, празницима и о крсним славама.⁴

Нова београдска црква завршена је у раздобљу од 1725—28. године на велико задовољство српског живља. Њен опис о-

Сл. 1 — Београд, изглед вароши из 1849. године (детаљ са цртежа Миливоја Ненадовића).

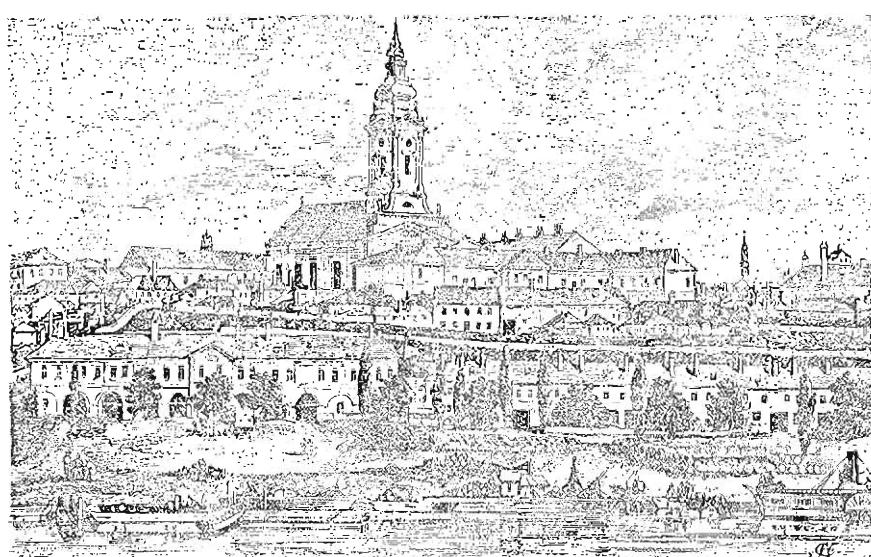
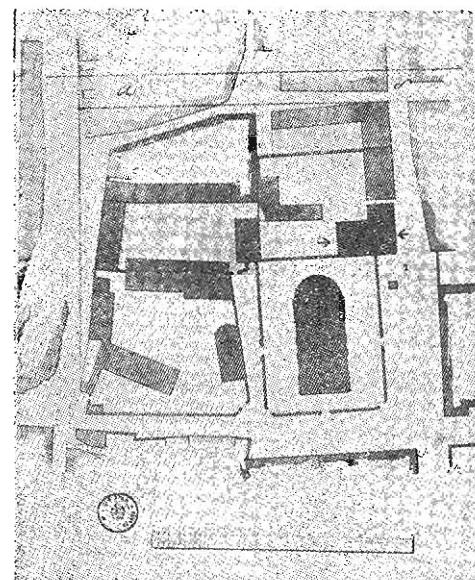
Bild. 1 — Beograd, Aussicht der Stadt aus dem Jahre 1849 (Detail der Zeichnung von Milivoje Nenadović).

ставили су Јоаким Вујић (1828) и О. Д. Пирх (1829), који истиче да је то „велико, солидно здање, још без торња...“.⁵ Из других историјских извора сазнајемо да је ова црква страдала у аустро-турском рату 1789. године, када су Турци порушили њен свод, па је на њој 1797. године зидарски мајстор из Земуна Јакоб Вајне са својим помоћницима Јоханом Хауптом и Маурицијусом Раблом извршио значајне радове, које није могао дugo да наплати,⁶ због спора са београдским митрополитом. Почетком 1798. године црква је опет страдала, овог пута у пожару. Изгледа да је црква и касније више пута безуспешно поправљана, тако да је, онако стара и неугледна, дочекала проглашење хатишерифа 1830. године, народно славље у својој порти и радосно оглашавање звона с њене тројаше дрвене звонаре.

Стара Саборна црква, у дугом раздобљу, све до 1830. године (сем у току првог

Сл. 3. — Ситуација Саборне цркве и околних грађевина, цртеж Франца Јанке-а из 1841. године.

Bild. 3 — Die Situation der Kathedrale und der umliegenden Gebäude Zeichnung von Franz Janke aus dem Jahre 1841.

Сл. 2 — Београд, изглед вароши са савске стране, 1850.

Bild. 2 — Beograd, Stadtansicht von der Saveseite, 1850.

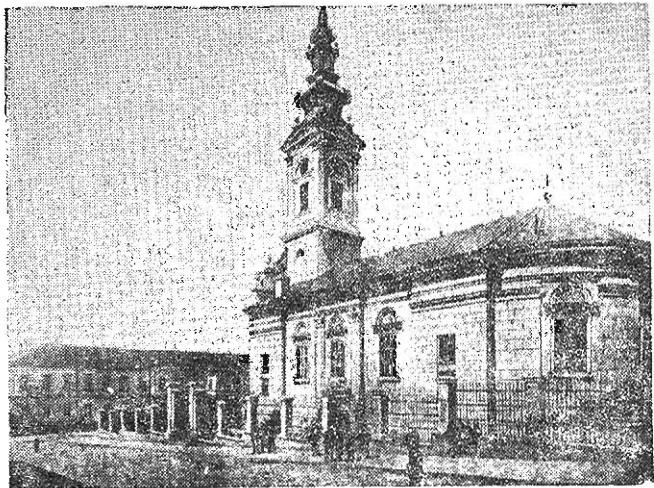
устанка када је у њеној порти била подигнута дрвена звонара) није имала ни звоника, ни звона. Верници су се сазивали у цркву, као што то казује у свом путопису из 1829. године О. Д. Пирх, помоћу дрвеног клепала које је висило поред цркве, јер „од 1812. године у Србији се нису чула звона, али су звона ту, закопана и са доласком хатишерифа дићи ће се опет“.⁷ Срби су жељно чекали време слободног оглашавања звона, као нешто велико и недокучиво, као потврду извојеване слободе. Још почетком фебруара 1829. године Алекса Симић јавља пионом кнезу Мило-

не могу нитошто допустити да се овде звона дигну, макар сви изгинули, и кад ста-немо намештати звона да ћеду они уда-рити на нас, пак како нађе, јер веле: „Не-може на једном месту и језан учити и звона ударати“.⁸ Желећи да избегне сукоб, Симић се обратио београдском везиру да смири ерлије, али је овај одговорио „да не дирамо звона док овај царски човек не до-ђе (...) и да се нама не забрањује бого-служење, но само звона, а то у хатишерију не стоји...“⁹ На крају, Турци су били приморани да прихвате нове историјсke околности, па и за њих немио звук

Сл. 4 — Саборна црква, цртеж.

Bild. 4 — Kathedrale, Zeichnung.

Сл. 5 — Саборна црква, снимак.

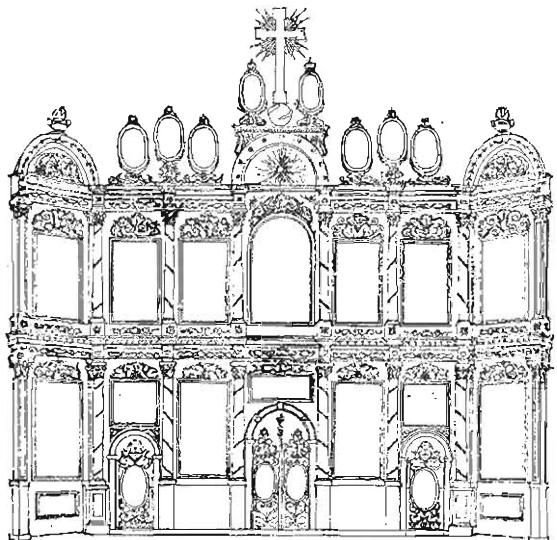
Bild. 5 — Die Kathedrale, Aufnahme.

шу у Крагујевац да је, поводом припрема за подизање звона, дошло до затегнутости између Турака и Срба у Београду и да се „види, дакле, да је то везиру најпротивније... и да би он (х)тео нас да поплаши с ударањем ерлијским, само да не мећемо звона“.⁸ Проглашење хатишерифа је одложено за наредну годину, па су се и припреме за подизање звона отегле целу годину дана. У пролеће, 1830. године, када су припреме биле при крају и сваког дана се очекивао долазак „царског човека“ са хатишеријом, Турци су се, судећи по писму Алексе Симића упућеном 9. фебруара 1830. године кнезу Милошу, оштро супротставили подизању звона на звонару Саборне цркве у Београду, јер „ерлије београдске

звона београдске цркве и других православних храмова широм Кнежевине Србије. И не само звук звона, већ и изградњу већих и лепших цркава.

Припреме за обнову цркве

Нарасле потребе житеља Београда и владарски углед кнеза Милоша, потврђен и одредбама хатишерифа, захтевали су боље уређену и већу Саборну цркву. Почетком 1831. године кнез Милош је издао налог туторима београдске цркве да се прикупе новчана средства и материјал ради поправке старог храма и пронађу одговарајући мајстори који би изврели потребне грађе-

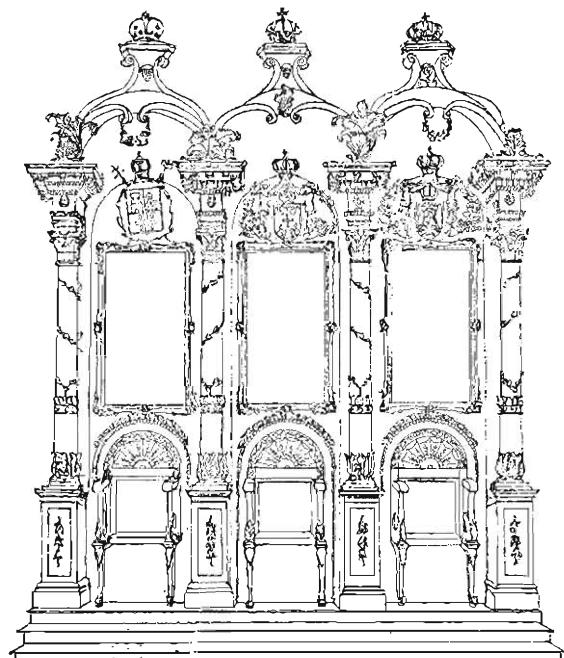
Сл. 6 — Схема иконостаса (цртеж арх. М. Стевчића).

Bild. 6 — Das Schema der Bilderwand (Ikono-stas), Zeichnung von Arch. M. Stevčić.

винске радове. Београдски тутори су се обратили панчевачким мајсторима, који су цркву пажљиво прегледали, дали своје предлоге како би се она на најбољи начин могла „оправити да потраје“, — како је јављено у писму кнезу Милошу, — „до

Сл. 7 — Схема престола (цртеж арх. М. Стевчића).

Bild. 7 — Das Schema der Throne (Zeichnung Arch. M. Stevčić).

благоутробног и собственог расположенија Ваше Светлости“. У ту сврху су предвидели рушење северног зида због напуклине и дозиђивање целе цркве у висину за један аршин, с тим да се кровна конструкција не ослања на сводове, већ на зидове. Са своје стране мајстори су понудили да они обезбеде дрвену грађу за рогове и ситну чамову шиндрку за покривање крова, и да им се за све послове исплати 2.500 талира. Мајстори су дали гаранцију да ће радове завршити „до светог Илије“ и да ће „ниово пограђивање од данас за 20 година фалити неће“. Кнез Милош је одговорио да му се „цена коју панчевачки мајстори за поправљање београдске цркве зактевају... ни најмање не допада“ и да би се за исте паре „додавши јошт 2.500 талира могли једну нову цркву начинити“!!

Преговори са панчевачким мајсторима су се одујили, па је кнез одложио поправку београдске цркве за наредну годину. Ускоро ће се увидети да поправка цркве не би била сврсисходна, јер би била скупа и не би се тиме добила већа и лепша црква. Почетком јануара 1836. године Милош обавештава старешине Округа београдског да „половодом тим што је црква наша Београдска врло опала и не може више служити к благочестивом посећенију христијана, решили смо да се она обнови“ и у том циљу је образовао посебну комисију са митрополитом Петром на челу, која је имала задатак „наћи способне мајсторе и совјетовати се с њима, оће ли се црква моћи оправити, па да читава и добра буде, или ће се морати сасвим изнова зидати“. По извршеном избору комисија је била дужна да учини погодбу с мајсторима и да исту потом представи кнезу „ради даље подобателне уредбе“.

Негде у исто ово време, почетком прољећа 1836. године, у Београду почиње да делује и новонајмљени „правителствени инцинир“ Франц Јанке, који се, након набавки потребних инструмената из Беча, бави углавном инжењерско-грађевинским пословима, регулацијом речних корита и уређењем насеља. Али, по потреби од њега се траже мишљења и о питањима уже архитектонске струке. У међувремену, комисија коју је предводио митрополит Петар, позива зидарске мајсторе из Земуна, Панчева и Новог Сада, који поново врше испитивања цркве, дају предлоге за њену

поправку и своје понуде са ценама изградње цркве по њиховим плановима. Већ 4. априла 1836. године митрополит шаље кнезу Милошу два плана које је израдио Јохан Хентстер, мајстор из Земуна, и један план који је израдио „инцинир“ запослен у кнежевој служби (Франц Јанке) на основу исправки унетих у план земунског мајстора. Предлажући кнежевој лажњи сва

ски, готово ближи земљи неже ли крову, г) што је много којекаквих бесполезних украсенија и на цркви и на торњу помешено. И будући је све ово у плану иницирио поправљено, то овај онима и претпостављам: а) торњ је умерено висок, б) тако и кров, в) пенџери соразмерније стоје, ... г) сва излишна украсенија изостављена су“.!¹²

Сл. 8 — Престоне иконе Богородице и Исуса Христоса, рад Димитрија Аарамовића, 1842—45.

Bild. 8 — Die Thronikonen, die Gottesgebärerin und Jesus Christus, Werk des Dimitrije Avramović 1842—45.

три плана, митрополит не пропушта да изрекне своје мишљење о њима, опредељујући се за исправљени план кнезевог „инцинира“:

„Планови зидара Земунског не видими се прилични зато: а) што је тороч врло висок и несоразмеран висини зидова цркве, б) што је кров такође висок и као што рекох, цркву скоро прогутао, в) што су пенџери због подигнутог зида остали ни-

Главна предност Јанкеовог плана била је новчане природе: поправка старе Саборне цркве, по његовом предрачууну, била би јевтинија најмање за 4.000 форинти сребра, због мањег звоника и изостављања непотребних украса. У вези с овим последњим митрополит Петар је био мишљења да старој цркви више приличи једноставна и чиста оправка, „неко излишно украсена и извезена“. Десетак дана касније кнез Ми-

Сл. 9 — Гостољубље Аврамово, рад Димитрија Аврамовића, 1842—45.

Bild. 9 — *Gastfreundlichkeit Abrahams*, Werk des Dimitrije Avramović 1842—45.

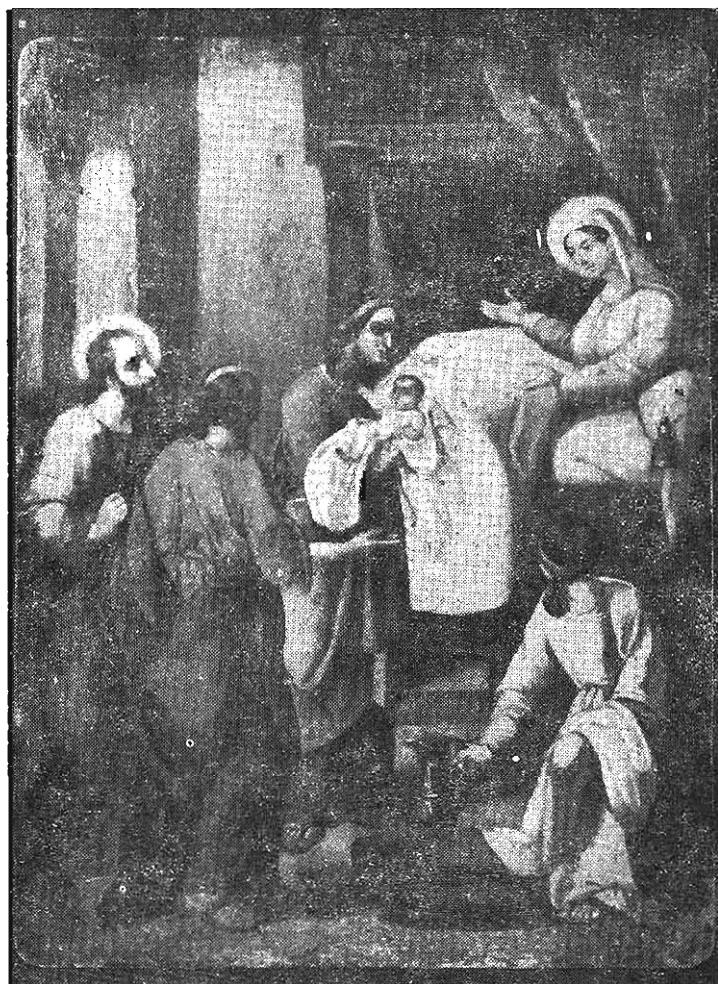

Сл. 11 — Света Тројица, рад Николе Марковића, око 1885.

Bild. 11 — *Die heilige Dreifaltigkeit*, Werk des Nikola Marković um 1885.

Сл. 10 — Рођење Христово, рад Уроша Кнезевића, 1843.

Bild. 10 — *Jesu Geburt*, Werk des Uroš Knežević 1843.

Сл. 12 — Иисус Христос, детаљ са композиције Света Тројица, рад Николе Марковића, око 1885.

Bild. 12 — *Jesus Christus*, Detalj von der Komposition Dreifaltigkeit. Werk des Nikola Marković um 1885.

лош је јавио да се и њему „најбоље план допада № 3, начертаниј нашим инжиниром Јанком који и одобравамо... узимајући у рачун што је јефтиније предложеније самог плана № 3 рачун у 4.000 фр. сребра мањиј излази, и зато препоручујемо да гледате с тим мајстором земунским, ако се узможите, погодити по рачуну ин-

Сл. 13 — Арханђел Гаврил (детаљ), рад Николе Марковића, око 1885.

Bild. 13 — Erzengel Gabriel (Detail), Werk des Nikola Marković um 1885.

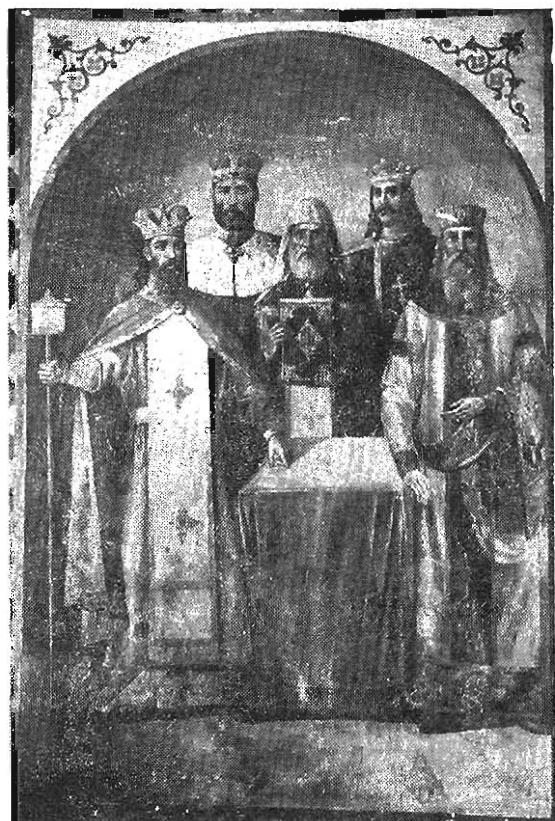

Сл. 14 — Богородица са дететом, рад Димитрија Посниковића (?), око 1885.

Bild. 14 — Die Gottesgebärerin mit dem Kind, Werk des Dimitrije Posniković (?) um 1885.

Сл. 15 — Српски владари, зидна слика у олтарском простору, рад Настаса Стевановића, 1887.

Bild. 15 — Die serbischen Herrscher, Wandbild in dem Altarraum, Werk des Nastas Stevanović 1887.

жинира; ако се с њим не узможете погодити, а ви тражите другога кој ће моћи.“¹³ Кнез је удовољио митрополитовом тражењу да се Франц Јанке употреби „у делу надзиранија“ приликом вршења радова на цркви, али не све време, већ само повремено, „да види како се ради и јели точно по плану“. За штедљивог Милоша сталан боравак Ф. Јанкеа на градилишту Саборне цркве био би штетан и излишан, јер скупо плаћени „инжинир“ по њему не би био довољно искоришћен.

Крајем априла, 1836. године, на лицитацији су се појавили и мајстори из Панчева, који су пристали да изврше поправке на Саборној цркви по цени коју је прихватио Ј. Хенгстер (17.000 фор. сребра), с тим да су у исту цену урачунали и патосирање цркве мермерним плочама. Главни панчевачки мајstor је био Адам Фридрих Кверфалд и његов ортак и зет Франц Џоби, који је још претходне, 1834. године већ био ангажован за израду планова за нови кнежев дворац на Савамали.¹⁴ У свом писму од 26. априла 1836. године митрополит обавештава кнеза да је панчевачки зидарски мајstor приметио како „би штета било овакву знамениту суму од 17.000 фор. сребра жертвовати на оправленије старе цркве, која би при свем том због свог пређашњег кроја многе недостатке имала, но придаје, да би приличније било к реченој суми приододати јошт 8 до 10 хиљада сребра, и сасвим из темеља по бољем вкусу цркву начинити“.¹⁵ Сем тога, исти мајstor је скренуо пажњу „онда нико не може знати, да се онда, кад се стари кров с ње скине и малтер споља обије, неће показати такве пукотине и недостаци због којих би невозмоожно било оправити је, без коначног изнова зиданија“.

Милош је сматрао да ће оправка цркве „много јефтиније стајати, него изнова грађење, што ће оправљањем много раније моћи богослужење у тој цркви совершати се, које би се изнова грађењем може бити на 3 године задоцнило, на растројство тог великог и отменог общчества, што ту нема ни места, где би се толика цигла сложила, што би може бити и много скупље после изишло изнова грађење цркве... Из ових дакле и других неких обстојатељства судимо за много боље и целисходније, да се црква оправља, и зато препоручујемо ва-

шему високопреосвјашченству, да са комицијом вама у том делу приданом... начините контракт са мајстором земунским за кога сте добро приметили да је пречиј ценом...“ Ипак, он признаје да ако се на kraju pokажe „да се не може оправљање к концу привести, онда ћemo morati изновa грађeњe предузeti. — Но ово тек да ви znate“, — скрећe он пажњу митрополиту Петру и уједно напомиње да је дао наредбу да се заврши „црква на гробљу (црква св. Марка) како би се богослужење у њој совершавати могло. А ето и Топчидерске цркве, може се и у њој служити.“¹⁶

Ипак, у надлежним круговима преовладало је mišljeњe оних који су се залагали за изградњу из темеља нове Саборне цркве, којима се, на kraju, приклонио и сам кнез Милош, о чему сведочи писмо митрополита Петра од 24. јуна 1836. године којим он обавештава кнеза да су парохијани пристали на рушење старе и изградњу нове Саборне цркве и моле кнеза да одреди да ли „целу цркву у Београду до фундамента рушити, ... хоћeli на то употребити мајсторе из Земуна, или друге, може бити наше овде... или ћe се предати другому кому мајстору, каквом из Панчева или Новог Сада, који се за ово дело јављају, или се нећe ни једном од њих предати, но употребити се на то један од наших инжинира, ако би к тому времена имао...“¹⁷ На овако постављена питања, кнез Милош издаје наредбу 22. јула исте године да се отпочне са рушењем старе цркве и да се цео материјал „сав разложи и на своје место постави, па на проплеће да се започне изнова градити“, а до тада ћe кнежеви „инжинiri“ извршити потребне припреме, „рачун фгормаузмас и Костенибершлаг начинити, по којему ћemo и лицитацију ради воздвиженија нове цркве благовремено објавити моћи“.¹⁸ Што се тиче плана за нову цркву, кнез је сматрао да не треба правити нови, већ употребити онај који је био израђен раније за поправку цркве. У вези изградње цркве Милош је тражио и претходно mišljeњe Совјета, који се сложио са рушењем старе цркве и предложио „да се по сочињенију плана и рачуна више мајстора из Цесарije на лицитацију „ко ћe јевтиније“ позову.“¹⁹ За надзор над изградњом нове Саборне цркве одређени су митрополит Пе-

тар Јовановић, члан Исправничества Хаџи--Никола Константиновић-Брзак, и тутори Петар Милојковић и Манојло Стефановић.

Ток изградње нове цркве

На основу сачуваних докумената може се установити да је цела расправа и многа двоумљења око питања оправке старе или изградње нове Саборне цркве у Београду била завршена у лето 1836. године, када је стара црква, коначно, порушена. Наредне, 1837. године, тачније почетком маја, склопљен је уговор са панчевачким мајсторима за изградњу нове Саборне цркве за суму од 31.000 форинти.²⁰ Посао је започет већ у среду, 8. априла, када је почело копање темеља западног и јужног зида („од куће Ичкоглине“); „будући да ће црква нова нешто мало шире бити од старе, то ће темељ нов од стране куле ићи поред старог темеља споља тако да стариј темељ остане унутри у цркви, а темељ нов од куће Ичкоглине остаће у линiji у којој је и стари био, с том малом разликом, што ће због своје веће ширине нешто мало места изнутра, а тако и споља, поред старог темеља заузети“. Уговором је предвиђено да се цела грађевина заврши за три године, „но с тим примечанијем, ако би поменута лета била више кишовита и посао би тиме у нечemu задержавао се, да се и четврто к тому предостави, у ком да се зданије пораније соверши“. Мајстори су били дужни да прибаве сав неопходан грађевински материјал, а наручиоци су се обавезали да ће ископати темељ, обезбедити надничаре, материјал за темељ (камен, опеку од старе цркве, креч, песак и воду).²¹

Изградња цркве није се одвијала без тешкоћа. Већ на почетку се изродио неспоразум око цене опеке коју је испоручивао циглар Ставро из Панчева по цени од 6 талира за хиљаду комада. Кнезу Милошу се таква цена учинила превисока и он је захтевао од митрополита Петра да овај, заједно с Томом Вучићем Перишићем наговоре Ставру да спусти цену или да се употреби опека коју је кнез раније набавио за изградњу нових административних здања. Кнез је сумњично Вучића Перишића да је у дослуху са цигларом Ставром и то му директно пребацује следећим речима: „Ако вам нико неће да каже, ми ћемо вам ка-

зати, шта Београђани говоре, а имено да је то све марифет ваш, што је то тако скупо изишло, да Ставри на руку идете.“²²

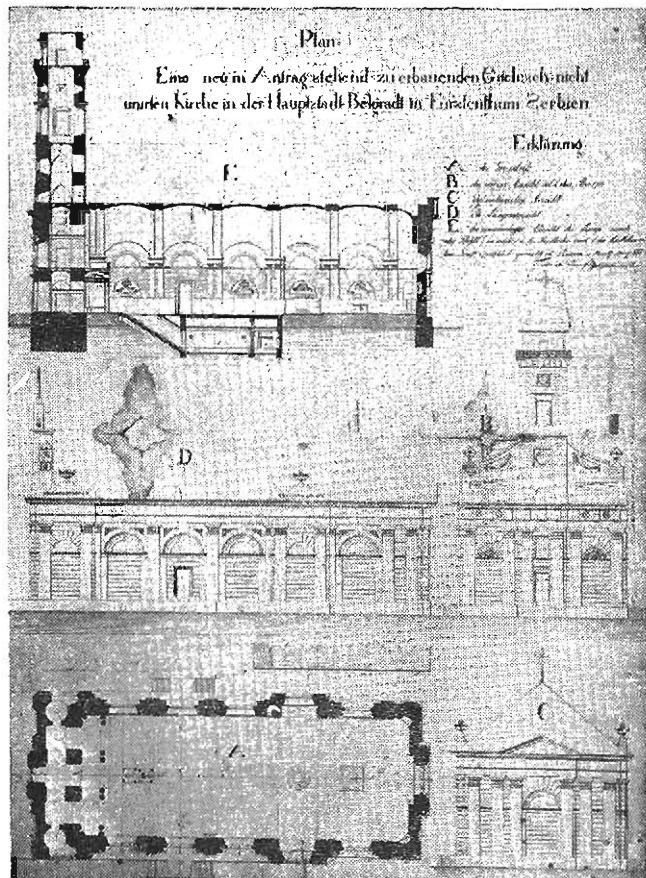
Митрополит Петар Јовановић је извештавао кнеза 16. маја 1837. године да „важење старог темеља доста задржава, међутим, надамо се извесно, ако не јошт до ове прве недеље, а оно до Спасова дне, или најдуже до недеље прве по Спасову дне, да ћемо с копањем темеља са свију страна готови бити, и моћи начети темељ зидати“,²³ и да ће тада приспети обавеза да се мајсторима исплати прва рата од 2.000 форинти, којих црквена управа тренутно нема у својој каси, те моле кнеза да позајми поменуту суму новца. Разљућени кнез не само што је одбио да даде позајмицу, већ је упутио оштру замерку митрополиту и осталим надлежним у Београду на начин вођења целог посла око изградње Саборне цркве, поставивши у свом одговору од 18. маја 1837. године низ неугодних питања:

„.... Како можете починјати цркву, а не имате новаца? Кад сте погодбу и контракт правили, зар нисте могли приметити да је цигла тако скупо урачуњена, и да најпре питате, хоћете ли по толико циглу платити? Ако, пак, посао нисте разумели, ко вам ту крив бити може? То једно знаамо, да цркви помагати треба, а не одмагати јој, и при тому стојимо, нити хоћемо да знамо за циглу која 6 талира кошта, већ ето Вучића, па нек вам циглу Нашу даде, а с мајсторима гледајте сами како ћете ствар раскуправљати, јербо сами сте и криви. Ми да дајемо новце, па да још тако немилосрдно разбацујете се, то је греота.“²⁴

На који се начин „београдско общтество“ извукло из финансијских тешкоћа није остало забележено, али се зна да је криза преbroђена и да су 15. јула исте године свечано освећени темељи нове цркве. О томе су писале „Новине србске“:

„Београд, 15-г јулија. Данас смо били овде сведоци реткога и красног торжества. При свјаштенодејству сиреч Преосвјаштењег Господина Архиепископа и Митрополита Петра с осталим месним Свјаштенством, а у присуству Светле Госпође Књагиње, и Сијателни Књажевића, Наследника Милана и Михаила, виших књажевских Чиновника, Членова овдашњег Исправничества, одабраних кметова и грађана од стране Опшћества, школске јуности и мло-

гочислено стекавшег се народа обојег пола, положен је крајеуголни, (основниј) камен к зидању новозапочете катедралне Цркве Београдске. Господин Митрополит извершио је најпре обично освештеније воде и камена пред самим местом основоположенија, и затим изговорио је собраному народу красно опоминателно Слово о ползи

Сл. 16 — А. Ф. Кверфелд, план за нову Саборну цркву у Београду (план I) из 1831. године.

Bild. 16 — A. F. Querfeld, Plan für die neue Kathedrale in Beograd (Plan I), aus dem Jahre 1831.

и изрјадности благог овог намеренија који је с височајшим дозвољењем и содејством Његове Светлости, премилостивог Господара и Књаза нашег предузето. Пошто је за тим писмено доказателство о предузетом зидању истог светог Храма Божијег

јавно пред народом прочитано, и то исто заједно са осталим обичним Документима (добро сахрањенима) и различним сад у теченију налазећим се златним и сребреним новцима, у издубљени крајеуголни камен вечитог спомена ради положено, био је исти камен на дно темеља спуштен и утврђен. При овом слуштању и утврђивању камена узели су како Г. Митрополит, тако и сијателни Књажевићи по једну кашику (мистрију) приуготовљеног на то малтера, којим су исти камен како одоздо тако и по врху посули и по обичају неко-

*Friedrich Querfeld, Gymnasius Kar
Sohnes von in Mannh. März 1831.*

A. F. Querfeld

Сл. 17 — Факсимили потписа А. Ф. Кверфелда на плановима за изградњу Саборне цркве, 1831—36.

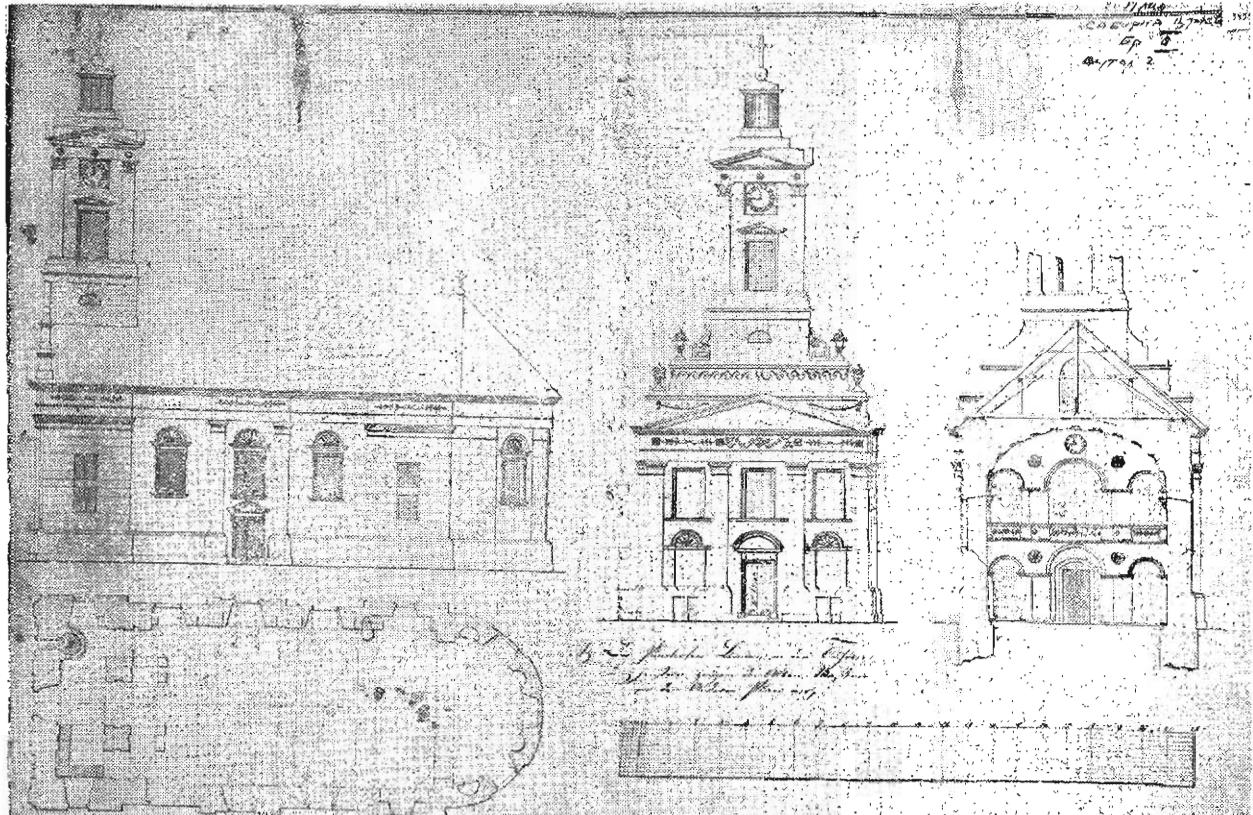
Bild. 17 — Nachbildung (Faksimile) der Unterschrift des A. F. Querfeld an den Plänen für den Ausbau der Kathedrale 1831—36.

лико пута чекићем по њему ударили. Трајућему торжству овом, а нарочито при спуштању и утврђивању крајеуголног камена, и при многолепствијама, грували су непрестано топови, а народ је у срцу благосиљао срећно и пресрећно време ово, у које се, под благословеним Владатељством Светлога Књаза Милоша, кромје осталих полезних уредаба и заведенија, овакви великолепни Храмови на славу Свемогућег Зиждитеља вселене зидају и подижу!“²⁶

Почетком августа 1837. године грађење цркве је напредовало, али се осетио недостатак опеке, па су се тутори београдске цркве обратили кнезу Милошу с молбом да уступи део цигле која се у великим количинама пекла у Мокром Лугу за потребе изградње нових зграда у Београду,

јер мајстори на градилишту цркве дангубе. Милош је наредио 11. августа старешини Округа београдског потпуковнику Лазару Ивановићу, који је службено надзирао изградњу свих државних зграда у Београду, да удовољи захтеву тутора и изда потребну количину цигала, које су, како

„Сербија — Београд, 14. августа. Црква Београдска која је 15-ога јулија 1837. започета, доведена је уочи Преображенија нашега до под кров. И три вечера — 5-га, 6-га и 7-га Августа, на врх зида осветљен је био транспарент (прозрачник) са грбом Сербије и натписом на њим: „Благо Сер-

Сл. 18 — А. Ф. Кверфелд (?), план II.

Bild. 18 — A. F. Querfeld (?), Plan II.

се ускоро испоставило, биле лошег квалитета, те се нису могле употребити за изградњу цркве.²⁶ Годину дана касније, тачније 19. августа 1838. године, црква је била доведена до крова, на велико одушевљење не само житеља Београда, већ и Срба из Аустрије, који су пратили грађење нове, за тадашње прилике монументалне Саборне цркве у престоници Кнежевине Србије. „Српске народне новине“, које је издавао у Пешти Теодор Павловић, донеле су тих дана следећи допис из Београда:

бији!“ Испод грба били су стихови који су овако почињали:

На славу Ти светиј Олтар сазидасмо до кровна
Вишњиј Творче! помилуј нас видит га
готова!...²⁷

Панчевачки мајстори су одржали реч и грађевински радови на цркви су били зависта окончани 1838. године, тако да је изградња цркве трајала тачно три године, како је то било предвиђено уговором. Ми-

лан Ђ. Милићевић, који је тада био још дете, записао је у својим успоменама: „После три године журног и марљивог рада, висока, красно позлаћена звонара нове београдске цркве, цепајући у небо облаке, бацала је на све стране слику грађевинске лепоте, изазивајући поштовање према оном чemu је била намењена. Она је собом очигледно сведочила васкрс нове државе српског народа и улевала наду на све лепшу будућност“. Изградња Саборне цркве имала је управо такав историјски значај и смисао, о коме говори Милићевић, особито за млађи нараштај који је тек ступао на историјску позорницу. Старији људи, који су знали и за другачија времена и сирову освету турску, „чудише се кад се поруши стара и подиже нова са торњем црква у години 1838-ој, тако близу домашаја градских топова... и говорили би: „Још смо турске кираџије, а зидају се куле“.²⁸

Почетком октобра 1839. године, одлуком Совјета и Намесничства, из Народне касе је издвојено 50.000 форинти сребра и поклоњено Саборној цркви, „и преко тога још онолико из исте касе Обществу Београдскому без интереса дихи дозвољава, колико му је достојном довршенију и украсенију речене цркве потребовало буде“.²⁹ Према томе, намесничка влада је широкогрудо одобрила замашну суму новца, преко 100.000 форинта сребра, „за достојно украсеније... да узима општество са согласијем Г. Митрополита из касе Народне колико потребно буде до окончанија“.³⁰ Завршни послови око уређења цркве започети су већ наредне, 1840. године, када је Београд имао прилику да доживи још једно велико народно славље, овог пута везано за чин подизања крста на звоник новоподигнутог катедралног храма (сл. 1 и 2).

„Српске новине“ су 18. јула 1840. године³¹ забележиле овај знаменити догађај следећим речима:

„Београд, 18. јулија. — 13. текућег месеца били смо зритељи дигнутога крста на торањ катедралне Цркве Београдске, по чем је он од дунђера намештен био. Око два сата пред полдне (по турском) огласили су топови почетак овога торжества. Трајућему водоосвјаштенију, које је пред западнима Цркве вратима извршено, где је Г. Архијепископ и Митрополит с већим

числом свјаштенства и монашеског и мирскога реда свјашћенодејствовао, пуцали су при возгласима непресечно топови, као год што су и по окончаном водоосвјаштенију, када су крст дизати започели, и када је нужно било, чивили. По окончанију водоосвјаштенија, и при почетку дизања крста, започне и банда свирати и свирала је, докле год крст није намештен био. По том је један од оних, који су крст намештали, напио прву здравицу Светлом Књазу, втору Г. Митрополиту, трећу Народу, четврту Свјаштенству, пету Обществу Београдском, а шесту мајсторима. При свим оним здравицама пуцали су како топови тако је и банда свирала, и многочислениј народ, који се стекао, да ретки овај догађај сопственим очима види, непресечно „Урра“ викао.“³²

Први архитектонско-урбанистички документ који је забележио новонастале промене у овом делу вароши, била је скица Франца Јанкеа рађена 1841. године (сл. 3) на којој је приказана ситуација Саборне цркве са свим околним грађевинама. На њој се веома добро види основа нове цркве, габарит простора црквене порте, основа мале цркве-брвнаре са северне стране Саборне цркве, која је била изграђена као привремена богомоља за Београђане док се градио нови храм (сл. 4 и 5).

Израда иконостаса

Следећа фаза радова односила се на унутрашње украсавање цркве. За израду иконостаса и певчица Београдска општина је позвала из Бече младог српског вајара Димитрија Петровића, а за сликање икона Димитрија Аврамовића. О Петровићу је бечка критика похвално писала још 1837. године, поводом излагања једног његовог дела, статуе Исуса Христа.³³ Наредне, 1838. године њему је била поверена израда тринаест грбова за српске топове који су, по наредбии кнеза Милоша, ливени у Аустрији под надзором младог вајара. Ради новог посла он је дошао у Београд 1840. године, „да развиди и измјери мјесто на коме ће олтар стајати“ и да закључи уговор са Општином.³⁴ По овом уговору, потписаном од стране представника Београдске општине 18. новембра, а од стране Димитрија Петровића 26. новембра

1840. године, уметник се обавезао да, пре- ма приложеној скици и њеним текстуал- ним допунама, изради иконостас по свом „знању, искуству и вештини“ до краја августа или најдаље до средине септембра идуће, 1841. године, за суму од 12.000 форинти, уз накнаду од 400 форинти за превоз иконостаса из Беча у Београд и наме- штање у цркви и трошкова за платно и бојење налиција иконостаса у висини од 200 форинти.³⁵

Сачувани документи откривају чињени- цу да Петровић није завршио иконостас у одређеном року. Продужење рокова и замашни послови око израде иконостаса, сли- кања икона и унутрашњег опремања цркве захтевали су од Београдске општине нове напоре и већа новчана средства. Тачно го- дину дана после потписивања уговора са Димитријем Петровићем, митрополит Петар Јовановић се два пута у размаку од месец дана (28. октобра и 25. новембра 1841. године) обраћа Попечитељству финансија, „да би оно на основанију решенија Прави- тельственог Совјета од 2. октобра 1839. го- дине Н 1885, јошт петнаест хиљада талира на довршеније внутрењег укращенија ов- дашиће Цркве из Касе Правитељствене по- зајмило“. Министарство финансија се двоу- мило, па је за одобрење нове позајмице тражило претходно одобрење Совјета. У свом другом писму митрополит објашњава овакво одуговлачење надлежних са да- вањем нове позајмице њиховом недоуми- цом око висине накнада које су уговоре- не са уметницима (Димитријем Петрови- ћем и сликаром Димитријем Аврамовићем), јер се, наводно, „оно укращеније са мање новца могло довршити“ и поставља се пи- тање да ли је „баш к тому онолика сума неопходимо нуждна“. Совјет је, пре доно- шења било какве одлуке по овом захтеву, сматрао да „нуждно му је најпре поуздано знати, докле је посао Цркве доведен, и може ли се по томе уверење имати, да ће се она с поисканих 15.000 талира дои- ста сасвим довршити?“ Совјет је наложио Попечитељству да затражи извештај од „Г. Митрополита, ... како би га Совјету подробно доставити могао“. Знајући за ова- кав захтев, митрополит, уз свој подробан извештај о предстојећим уговорима пред-виђеним исплатама за послове молера, иконописца, шлосера, палира, као и набав- ку полиелеја, кандила, рипида, чирака, за-

веса и „разне проче мање потребности“, што је све износило 29.500 талира, скреће пажњу Попечитељству, а преко овога и Со- вјету, да одлагање исплате уметника мо- же проузроковати даље закашњење са ко- начним завршетком радова на опремању цркве и њеног што бржег оспособљавања за богослужење:

„Делеји са сваким членом Правитељ- ства нашег и Общчества овдашњег ту же- љу да Цркву час лре довршену и за од- прављеније у њој богослужења спремну видимо, а бојећи се да се то опет дуже не закасни, ако се погођеним Художницима новци на време и по погодби неиздаду, не- ће се пак моћи издати, ако общчество иска- ну суму не получи, спешимо у сојузу с го- ренаведеним отношенијем нашим, објасни- ти се, да је онолика suma потребна, не за какво ново укращеније, које би сад тек предузимати намеравало, но за онаква у- кращенија, која су као неопходима нуждна бивша већ погођена, за која су Художни- цима знамените суме већ издане, и од ко- јих одступити, нити приличи, нити је мо- гуће. А да би се то лакше прегледати мо- гло, неизостављамо на приложеном месту поименице назначити, колико се јошт и на- шта издавати мора. Предлажући ово обја- сњеније умљавамо предхваљено Попечи- тельство да би изволило, тако високослав- ному Совјету представити, с тим приме- чањијем, да би греота била, да Црква Бео- градска поред оноликог пожертвованја које је Правитељство напе на њу учинило, због исикујемо јошт помоћи, недоврше- на и неупотребљајема остане, и с том мол- бом, да би по свему тому гореназначена сума, без отлагања позајмљена и издана била“.³⁶

Почетком децембра 1841. године траже- ни новац Београдска општина је добила, о чему сведочи кратко писмо кнеза Михаи- ла Обреновића којим даје на знање Совјету, да је издавање 15.000 талира он лично „одобрио и надлежна Попечитељства о том известио.“³⁷ Као што је познато, послови око укращавања цркве овим нису окон- чани, већ су рокови продужавани неколи- ко пута. Штавише, са Петровићем је 1842. године Београдска општина раскинула у- говор, а иконостас и певнице су по њего- вим нацртима завршили други мајстори, тако да је нова Саборна црква коначно за- вршена и свечано освећена тек 1845. го-

дине. Према томе, послови око изградње и украсавања Саборне цркве трајали су пуних девет година: 1836. године одабрани су планови за нову цркву, извршено рушење старе цркве и припремљено нешто грађевинског материјала, током 1837—1839. извршени су главни грађевински радови, а у периоду од 1840. до 1845. године обављени су радови на опремању и декорисању цркве (сл. 6 и 7).

Сликарске декорације

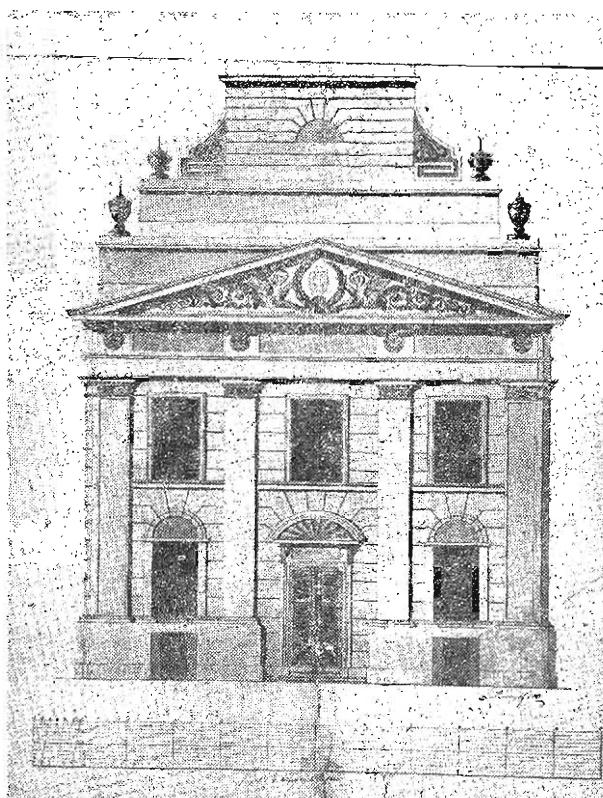
Сликарски радови на украсавању Саборне цркве били су поверени, као што је напред наведено, младом и веома даровитом српском сликару Димитрију Аврамовићу (1815—1855) који је, иако тек свршен ни ћак бечке Академије, већ био стекао леп углед код домаће клијентеле.³⁸ За послове сликарског украсавања новоподигнутог београдског храма њега су топло препоручили бечки професори код којих је са изузетним успехом завршио сликарске студије. Неки истраживачи Аврамовићевог живота тврде да га је кнезу Михаилу за сликарске послове веома топло препоручио лично Вук Каракић.³⁹ Судећи по свemu, изгледа да је Аврамовић стигао у Београд негде крајем 1840. године, јер већ с почетка 1841. године потичу његови најранији познати радови из овог раздобља — портрет кнеза Михаила и портрет митрополита Петра Јовановића. У исто време када је радио поменуте портрете, почeo је да помно израђује и прве скице икона и зидних слика за Саборну цркву. Први потписани радови су из 1841. (скица за Можијија), док су остали настали 1842. године, када настаје период најинтензивнијег рада на декорацији цркве. Занимљиво је, да се сликар жалио да му је Београдска општина дала исувише кратак рок за овако замашан уметнички посао, што је сасвим тачно, али истина је и то да је он сасвим драговољно пристао на сдрећене рокове, обећавши са своје стране да неће ништа друго предузимати што би га од тог главног задатка одвраћало. Ипак, цео посао он је завршио успешно за пет година, у раздобљу од 1841. до 1845. године. Према казивању Милана Ђ. Милићевића,⁴⁰ при украсавању цркве Аврамовић је најпре насликао зидне слике (22 композиције), а тек после тога радио иконе за иконостас (30),

тронове (3), певнице (2), предикаоницу (3) и дарохранилуницу на часној трпези (7), што укупно чини 67 слика, почев од оних минијатурних на дарохранилуницама, до монументалних композиција које је насликао на своду наоса.⁴¹

На иконостасу се налазе следеће иконе (сл. 6): у парапетној зони су композиције Аврамово гостољубље (сл. 9), Бегство у Египат, Христос спасава Петра и Усековање главе св. Јована Крститеља. На царским дверима у дза овала насликане су Благовести, а изнад њих Полагање Христовог тела у гроб, на северним дверима у овалу је насликана композиција Товија помазује очи свога оца, а изнад двери св. апостол Павле инспирише св. Јована Златоустог. На јужним дверима је насликано у овалу — Анђео се јавља Захарију, а изнад двери св. Николи се јавља краљу Стефану Дечанском. Престоне иконе: Архангел Михаил, Богородица са дететом, Исус Христос (сл. 8) и св. Јован Крститељ. Зона празничних икона: Ваведење Богородице, Рођење Христово, Сретење, Вaskrse-

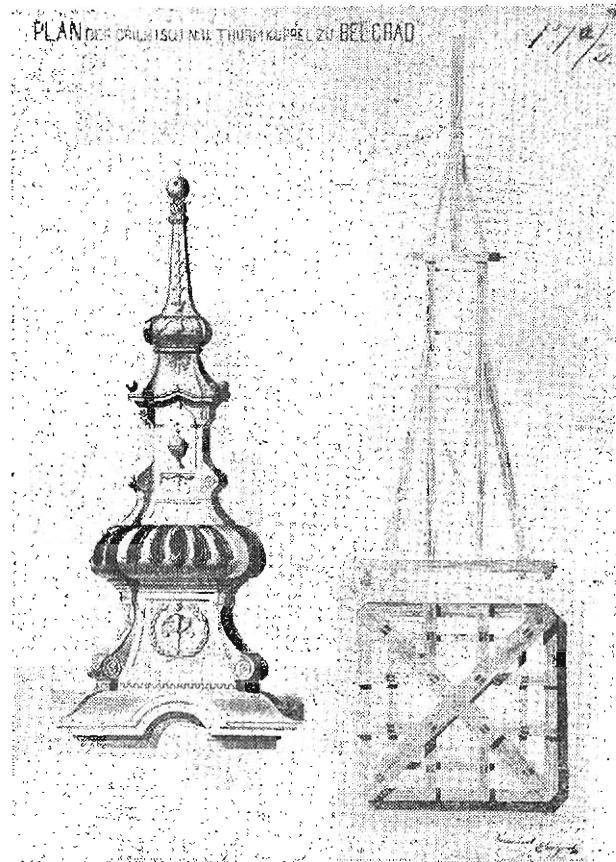
Сл. 19 — А. Ф. Кверфелд, цртеж западне фасаде, 1836. (план III).

Bild. 19 — A. F. Querfeld Zeichnung der Westfassade 1836 (Plan III).

же (већог формата од осталих), Крштење, Преображење и Вазнесење. У горњем делу иконостаса, у шест овалних медаљона, насликано је шест стојећих фигура пророка, по три на свакој страни. На врху иконостаса налази се сликано Распеће и два овала медаљона са стојећим фигурама Богородице (лево) и св. Јована Богослова (десно).

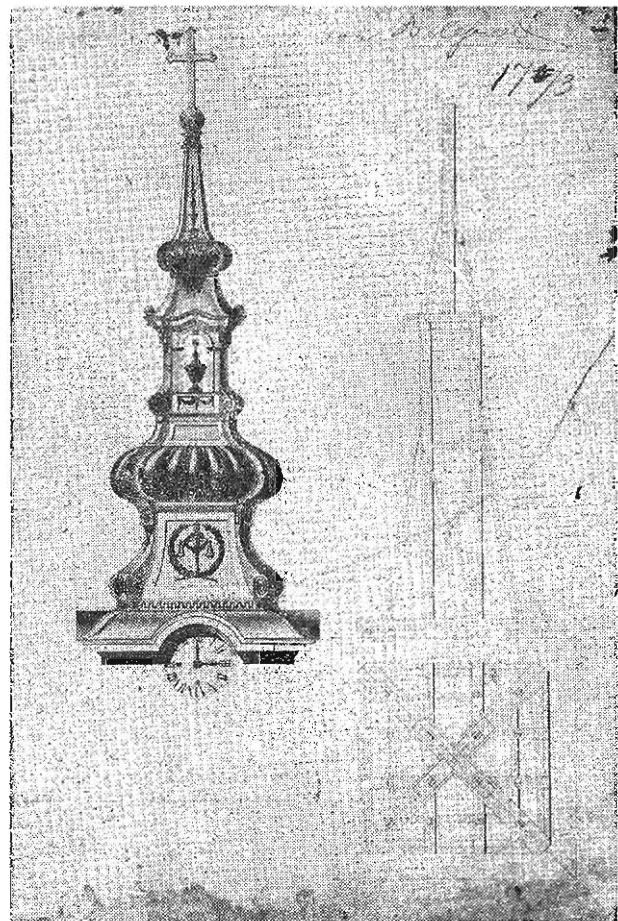
Изнад певница насликаны су Јован Дамаскин (северна) и Цар Давид (јужна пев-

Сл. 20 — А. Ф. Кверфелд, план за изградњу звоника, 1836.

Bild. 20 — A. F. Querfeld, Plan für den Glockenturmausbau 1836.

ница). На предикаоници у средини се налази композиција Проповед св. апостола Павла у Атини, а у бочним просторијама по једна стојећа фигура непознатих архијереја. Изнад архијерејског трона (сл. 2) насликана је стојећа фигура св. Са-

Сл. 21 — Ф. Јанке (?), план за изградњу звоника, 1836.

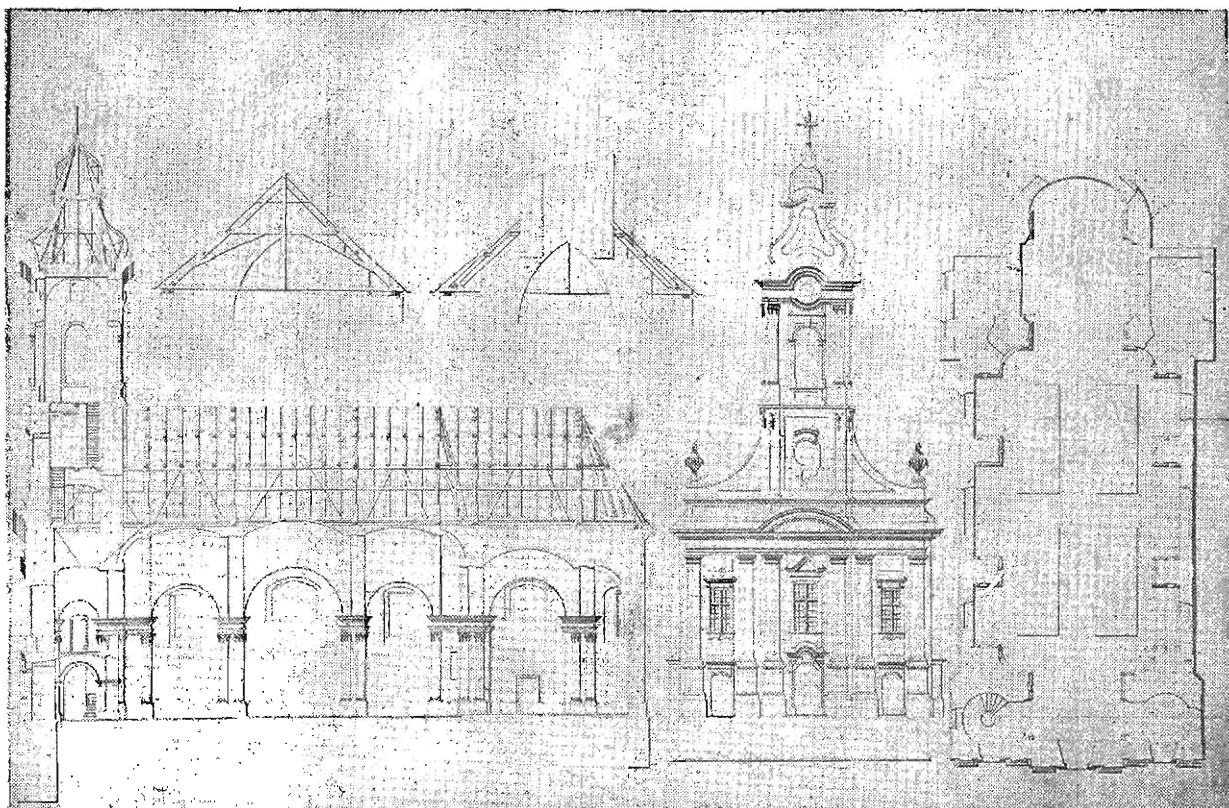
Bild. 21 — F. Janke (?) Plan für den Glockenturmausbau 1836.

ве, над средишњим троном фигура непознатог српског владара, можда краља Стевана Првовенчаног, а над трећим троном — стојећа фигура Богородице с малим Исусом на рукама (сл. 14). За ову икону неки истраживачи, са доста основа, претпостављају да није дело руку Д. Аврамовића, већ да је насликана знатно касније, можда пред крај XIX века.⁴² На дрвеној дарохранитилици која стоји на часној трпези, насликане су у овалима са обе стране Распећа по две фигуре Богородице и св. Јована Богослова (сликане наизменично са обе стране овала), затим попрсје Исуса Христоса, Исус Христос благосиља дарове и лежећа фигура малог Христа (Исус Христос као Агнец Божиј).⁴³

Зидне слике су распоређене по зидовима и сводовима цркве на следећи начин: на своду су насликане четири велике композиције — Бог у слави, Силазак св. Духа, Беседа на Гори и Пустите децу нека прилазе к мени. У лунетама на северном зиду насликане су следеће сцене — Воскрсење удовичиног сина, Удовичина лепта, Истеривање гртоваца из Храма и

ложење седам ђакона (десно) и Мелхиседек на молитби у врту Гетсиманије (лево). На олтарском своду — Моленије о чashi, Жртва Аврамова и Жртва Нојева.

Овде ваља посебно истаћи да у склопу целокупног стваралаштва Димитрија Аврамовића иконостас Саборне цркве заузима изузетно значајно место. Не само због тога што је то његова највећа, најмонументал-

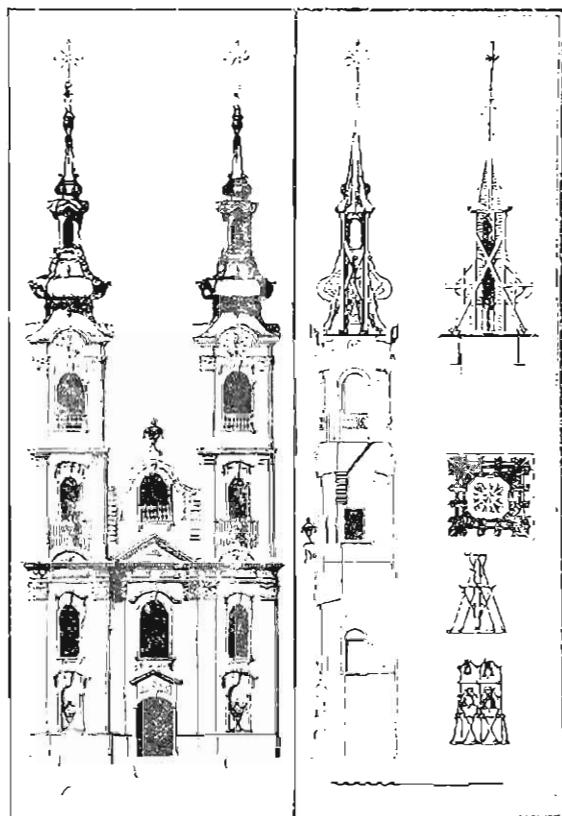
Сл. 22 — Непознати аутор, план за цркву, 1836.

Bild. 22 — Unbekannter Autor, Kirchenplan 1836.

Пакао; у лунетама на јужном зиду — Осјазаније Томино, Подајте цару царево а Богу божје, Саулов пад и Христос са мудрим и лудим девицама. На своду хора насликан је Мојсије који прима десет Божјих заповести, а на своду изнад улаза — Сусрет Марије и Јелисавете. У олтарском простору, у доњој зони проскомидије — Христос са пробијеним бедром, изнад средњег прозора — Исус Христос као велики архијереј на престолу; у лунетама прозора — Тајна већера (у средини), Рукопо-

нија и у иконографском смислу можда најсложенија сликарска целина коју је он уопште створио, нити због тога што са београдским иконостасом он започиње најзрелији и најплоднији период свог сликарског деловања, већ понајвише зато што са овим његовим делом, заправо, отпочиње нова епоха у развоју црквеног сликарства у Србији. Иконостас Саборне цркве у Београду чим је био завршен постао је незаobilазан узор и образац за многе цркве и све сликаре који су се бавили овом врстом

сликарства. Необичне иконе рађене у невиђеном до тада модерном, „назаренском стилу“, затим огромне композиције на зидовима и сводовима са крупним фигурама и мноштвом ликова, — све је то деловало веома узбудљиво, снажно и прекретнички, изазивајући код публике различите реакције, с једне стране, радост и одушевљење, а — с друге, опрезност и сумњича-

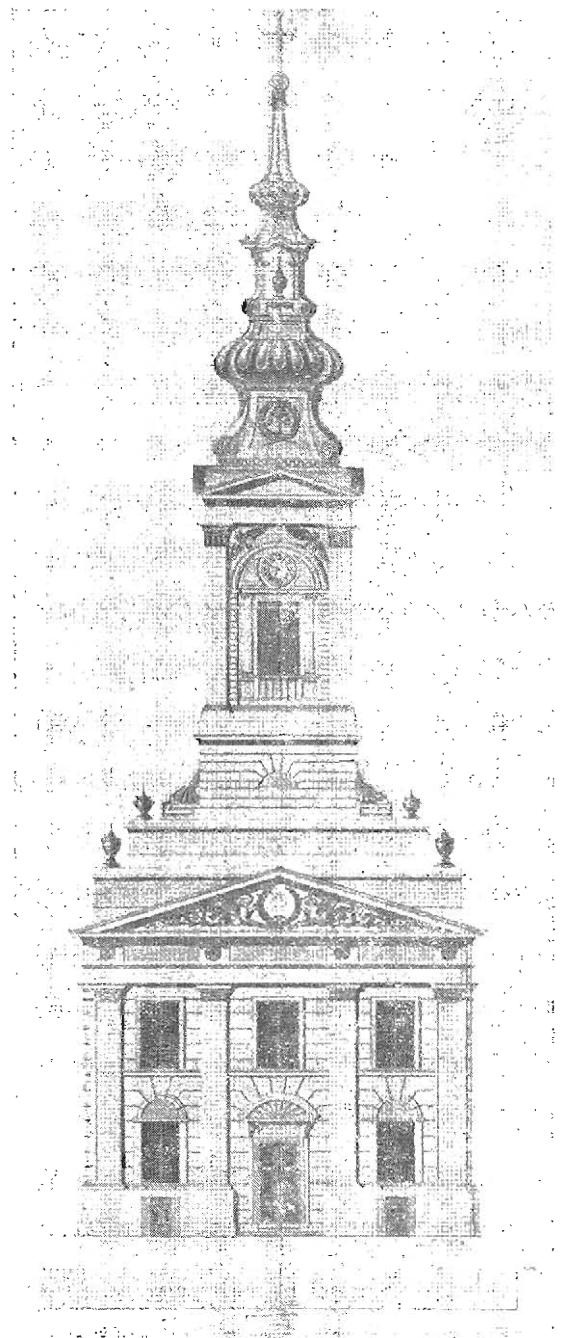
Сл. 23 — Непознати аутор, план за западну фасаду цркве са два звоника, 1836.

Bild. 23 — Unbekannter Autor, Plan für die Kirchenwestfassade mit zwei Glockentürmen 1836.

ву забринутост. Био је то прави, прворазредни културни догађај за ондашњи Београд, за целу српску патријархалну средину која је била више навикнута, када се ради о унутрашњем изгледу храмова, на старинске иконе, на њихов допадљиви, пригушени и топли колорит, прожет му-клим одсјајем старог злата.

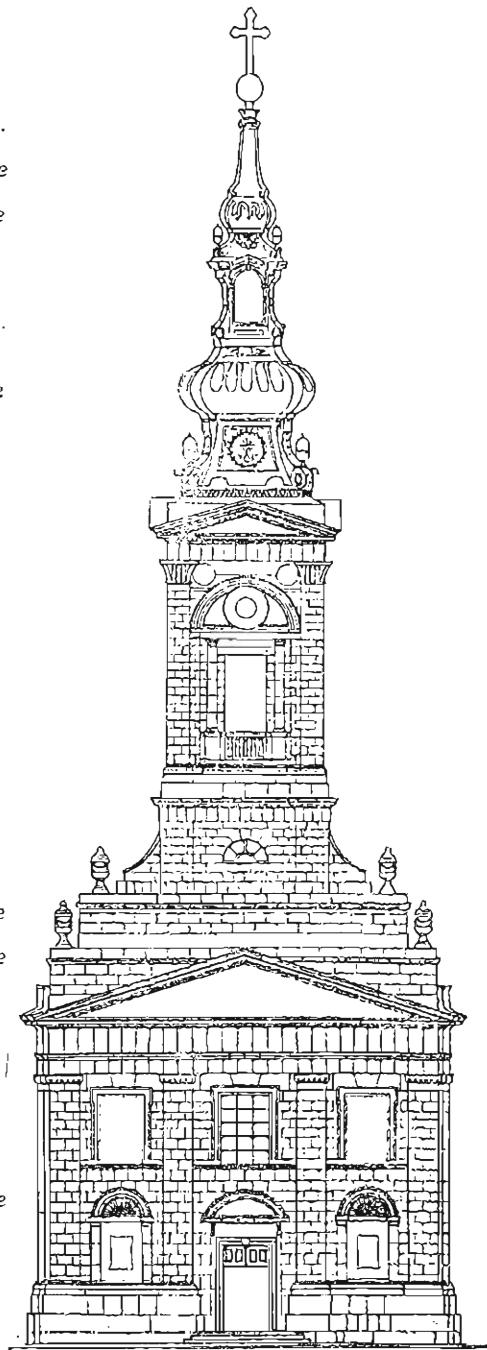
Када је реч о уметничком украсавању Саборне цркве, међу уметницима који су дали свој допринос њеном изгледу и богатој опреми, сем Димитрија Петровића и Димитрија Аврамовића, налазе се и имена других стваралаца који су у различитим приликама радили за Саборну цркву. Тако, серију тзв. „целивајућих икона“ (сл. 10) насликао је Урош Кнежевић средином четрдесетих година прошлог века.⁴⁴ Око 1885. године вршена је рестаурација Аврамовићевог иконостаса и тада је, по мишљењу неких истраживача, насликана икона Богородице са Христом (сл. 14) која се налази над Богородичиним троном.⁴⁵ Њу је, како се претпоставља, радио Димитрије Посниковић, иначе Аврамовићев ученик и помоћник у време сликања иконостаса 1845. године. У ово време су настале и три велике композиције које украсавају прочење цркве (сл. 11—13), а налазе се у тимпанону (Света Тројица) и две ма бочним нишама изнад западног портала (Арханђели Михаило и Гаврило). Судећи по стилским одликама ових икона, њих је сликао око 1885. године Никола Марковић, један од веома цењених српских сликара из друге половине XIX века. При крају прошлог века црквена управа је ангажовала сликара Настаса Стевановића за сликање низа нових зидних композиција у олтарском простору (сл. 19), као и на поправкама неколико оштећених композиција Димитрија Аврамовића које се налазе у истом простору.⁴⁶ У најновије време (1961), да наведемо и тај податак, познати београдски сликар Живко Стојисављевић дао је нацрте за витраже који украсавају црквене прозоре.

Покретни уметнички предмети који се налазе у цркви представљају посебну целину. Ризница садржи велики број драгоценних предмета из области уметничког занатства и примене уметности од XVI до XX века.⁴⁷ Овде ћемо споменути само то да се међу сребрним богослужбеним са- судима из прошлог века налази неколико предмета који су настали у познатој београдској златарској радионици Николе Стојића и Јована Николића: кадионица из 1856. године, два пара дикириона из 1867. путир из 1870. и други путир из 1872. године, прилог кнеза Милана Обреновића Саборној цркви.

Сл. 24 — А. Ф.
Кверфелд,
изглед западне
фасаде
Саборне цркве
према
пројекту из
1836. године.

Bild. 24 — A. F.
Querfeld,
Westfassade
der Kathedrale
lt. Projekt
aus 1836.

Сл. 25 —
Савремени
изглед западне
фасаде
Саборне цркве
(чртеж по
фотограм-
тријском
снимку из
1981. године).

Bild. 25 —
Heutiges
Aussehen der
Westfassade
der Kathedrale
(Zeichnung lt.
photogram-
metrischer
Aufnahme
aus 1981).

Питање ауторства планова по којима је изграђена Саборна црква 1837—40. године

Досадашња истраживања Саборне цркве и, особито, сачуваних архивских докумената везаних за њену изградњу, осветлила су многе појединости из историје њеног настанка. Захваљујући томе данас су позната многа имена учесника у њеној из-

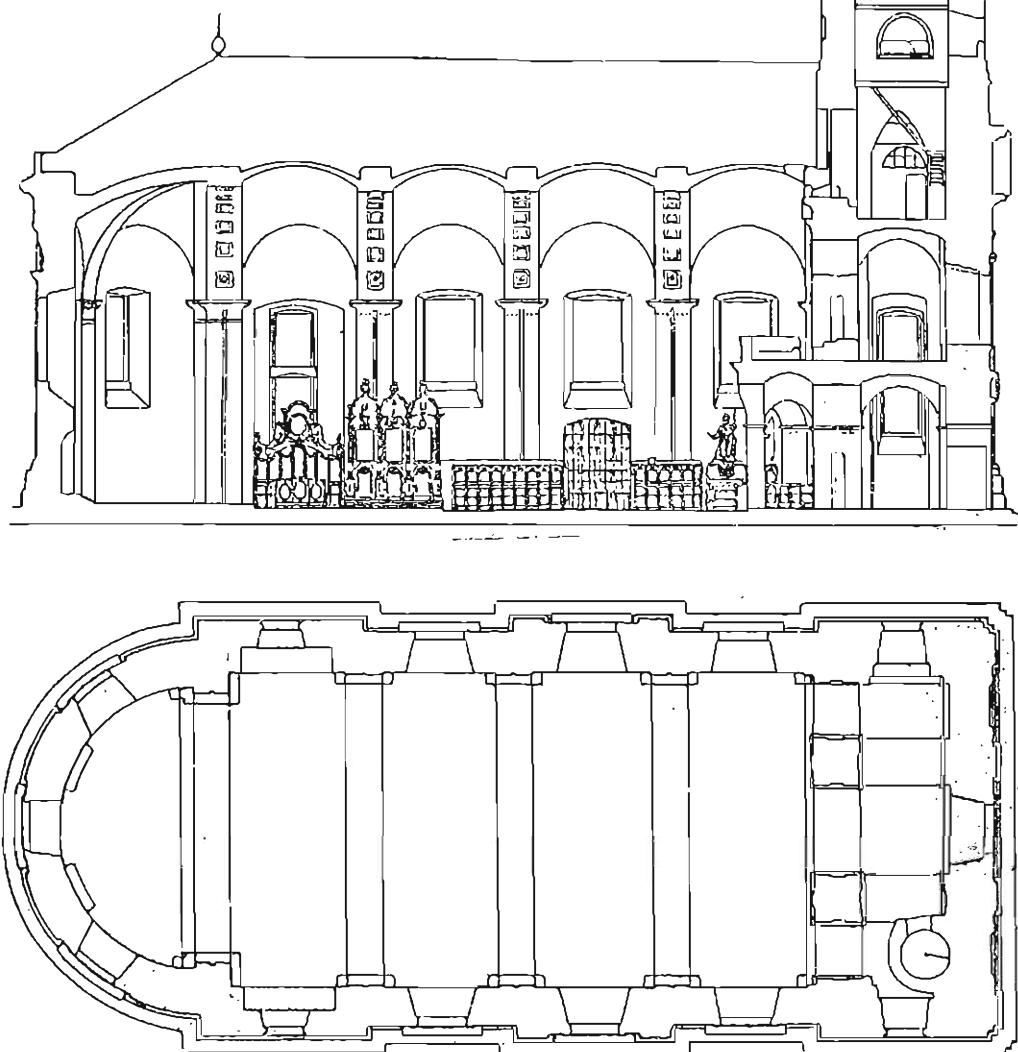
градњи и уметника који су је украсавали. Ипак, једно од главних питања, које се поставља када је реч о значајном архитектонском остварењу каква је, без сумње, Саборна црква у Београду — име архитекте, односно аутора планова за њену изградњу — остало је неразјашњено. Занправо, истраживачи који су проучавали Саборну цркву и писали о њеној историји

ји обично су помињали земунске и панчевачке „баумайсторе“ који су је градили или су на основу недовољно поузданних и непотпуних података проглашавали за аутопрејсекта Франца Јанкеа или Константина Радотића.⁸

Питање обнове Саборне цркве у Београду, као значајан градитељски задатак, јавља се још 1831. године и од тада до 1836. године врше се опсежна испитивања старе грађевине ради њеног оправљања. На крају се кнез Милош и Београдска општина одлучују на изградњу новог, већег и у архитектонском погледу савременијег храма. У припремном периоду (1831—1836) први пут се у Кнежевини Србији спроводи једна врста јавног лицитирања, правог најтецања више градитеља из различитих крајева — Београда, Земуна, Панчева и Новог Сада, и то не само у погледу цене изградње нове цркве, већ и одабирању најприхватљивијих архитектонских планова.

Сл. 26 — Подужни пресек и основа Саборне цркве (цртеж по фотограметријском снимку из 1981. године).

Bild. 26 — Längsschnitt und Basis der Kathedrale (Zeichnung lt. photogrammetrischer Aufnahme aus 1981).

У архивским документима у којима се говори о плановима и предрачунима, изричито се помињу: панчевачки мајстори (април—мај 1831),⁵⁰ земунски мајстор Јохан Хенгстер (април 1836),⁵¹ „правитељствени инжињери“ и поименице Франц Јанке (април 1836),⁵² опет мајстори из Панчева (април—јун 1836),⁵³ затим мајстор из Земуна (април—јун 1836)⁵⁴ и најзад, један мајстор из Новог Сада (крај јуна 1836).⁵⁵

Као што се види из докумената, 1831. су вођени преговори само с панчевачким мајсторима, а пет година касније (1836) у почетку преговора највеће изгледе за добијање посла имао је Јохан Хенгстер, један од највиђенијих земунских мајстора, који је, сем предрачуна, приложио и две варијанте плана. Ове планове са предрачунима митрополит Петар дао је на преглед кнезевим инжењерима који су били на служби у Београду („призовемо дакле овде налазеће се у служби инцинире“),⁵⁶ а то су били Франц Јанке и Франц Барон Кордон. „Један од њих узме правити нови план, а други прегледати рачун. Тако постане трећији новији план, који овде под № 3 прилажем“, — пише митрополит Петар 4. априла 1836. године, кнезу Милошу се највише допао управо трећи план — „начертаниј нашим инциниром Јанком, кој и одобравамо заједно са примечанијама вашим за пенџере“.⁵⁷

Негде око 20. априла исте године мајстори из Панчева су поново позвани и, након прегледа планова и предрачуна кнезевог инжењера у први мах су се сложили са предрачуном за оправку Саборне цркве, али када су 25. априла дошли код митрополита, они су знатно повећали „последњу цену, којом би се обвезали цркву оправити“ (17.000 форинти сребра), додавши томе да уместо оправке старог храма сматрају целисходнијим изградњу из темеља нове цркве. Кнез Милош је покушао да докаже супротно — да је поправка стваре цркве јевтинија, али већ 22. јула он даје налог за рушење стваре цркве и припремање материјала за изградњу нове.⁵⁸ У истом писму он оставља оствореним питање постављено од стране митрополита Петра, коме ће се мајстору поверити изградња нове цркве, јер је обазриви кнез избор мајстора одложио за пролеће идуће године: „имајемо до пролећа доволно времена разговарати се, а к тому имамо и наше

Инцинире, који ће нам рачун фораузмас и Костенибершлаг начинити“. На крају писма Милош изричито наглашава да ће по тим предрачунима на пролеће објавити „лицитацију ради воздвиженија нове цркве...“⁵⁹

На жалост, документи о спроведеној лицитацији у пролеће 1837. године још нису нађени међу архивском грађом која се односи на зидање Саборне цркве. Сачувано је само писмо митрополита Петра Јовановића кнезу Милошу од 6. маја 1837. године у коме се Милош извештава да је „контракт с мајсторима оним из Панчева закључен и 4 м(аја) потврђен“.⁶⁰ У овом писму се ништа не каже о плановима по којим је почела да се гради црква већ 8. маја. Додуше, кнез Милош је био мишљења да не треба правити нове планове, већ користити план за поправку цркве који је, на основу предлога земунског мајстора (Ј. Хенгстера), израдио Франц Јанке. Међутим, из докумената, везаних за почетак изградње, види се да је нова црква већ у темељима пројектована знатно већа — и по дужини, и по ширини, тако да су темељи стваре цркве остали унутар габарита нових темеља. Према томе, изградња нове и веће цркве није се могла вршити на основу планова рађених за оправку знатно мање стваре цркве (по којима се предвиђало само делимично рушење горњих зона зидова због лукотина и изградња звоника уз западно прочеље), већ су се морали правити нови планови, који су, вероватно, сажели у себи све раније прихваћене предлоге Ј. Хенгстера и Ф. Јанкеа.

До коначног решења овог питања долазимо захваљујући срећним околностима које су омогућиле очување оригиналних, до сада непознатих планова који се данас налазе у Музеју Српске православне цркве у Београду.⁶¹

Најстарији је план из марта 1831. године (сл. 16) који има наслов на немачком језику: Plan Eine neu in Antrag stehend zu erbauenden Grichisch nicht unirten Kirche in der Hauptstadt Belgradt in Fürstenthum Serbien, са назнаком места настанка Pančova in Monat März 831., и потписом Friedrich Querfeld, bürg. mauermeister (сл. 17). Потписник овог плана, Адам Фридрих Кверфелд, био је у ово време најугледнији градитељ Панчева, аутор пла-

нова и градитељ најлепших градских палата подигнутих 30-тих година прошлог века.⁶¹ На плану је дата основа (A), предња фасада са звоником (B), задња (источна) фасада (C), подужна (јужна) фасада (D) и подужни пресек (E), односно унутрашњи изглед по дужини (или профил) у којем се виде (а) кнежевска гробница и (б) гробница градских чиновника. Према овом плану предвиђала се изградња једнобродне цркве са издуженом правоугаоном основом, четвртастим олтарским простором и мало истакнутим певничким просторима сличног облика. Наос је потпорним луцима који носе сегментасте сводове и пиластрима који их подупиру, рашиљен у три травеја. На западној страни цркве је припрата с мањим звоником. Испод пода наоса била је предвиђена крипта са већ помињаним гробницама. У плану основе назначено је место двodelне плоче која покрива улаз у крипту. Спољни и унутрашњи омалтерисани зидови обрађени су доследно у стилу класицизма, са бројним пиластрима чији капители подупиру класично обликовани архитравни фриз, затим полуокружним нишама и прозорима, троугластим тимпаноном на источној и атиком на западној фасади.

Према истом плану, требало је да црква буде украшена многим пластичним класицистичким мотивима, међу којима се посебно истичу класичне урне, вазе, ромбoidна поља и гирланде на атици и палмете са волутама у полуокружним нишама. На јужној фасади били су предвиђени пригодни натписи, у плану исцртани латиницом: на атици изнад припрате MILOCHS FÜRSTVS, а на сличној изнад певнице година подизања MDCCCXXXI ERBAUT. Мада овај план грађевински није никад остварен, он је веома значајан за историју подизања Саборне цркве, јер показује да је још 1831. године Кверфелд учествовао у припремама за обнову главног београдског храма и да је већ тада предлагао темељни захват, односно подизање нове грађевине. У стилском погледу овај први план садржи низ архитектонских решења који ће уки и у коначан план изградње цркве из 1836—37. године.

Други план (сл. 18) који је такође по реклом из Панчева, али не садржи потпис аутора и годину израде, представља корак

даље, од првог ка коначном плану по ком је грађена Саборна црква. Као и први он се састоји од једног листа на којем је нацртана основа, изглед јужне и западне фасаде и попречни пресек кроз припрату. Заправо, по облику основе и обради фасада, ако занемаримо горњи део звоника с кубетом, веома је сличан коначном плану из 1837. године. На цртежу основе тачкастим линијама уцртане су промене облика врата и прозорских отвора који су изменjeni на другом цртежу. На плану је уписана примедба аутора која гласи, „Тачкасте линије у вратима и прозорима показују старе масе у другом плану“.

Трећи, коначни план, који представља детаљнију разраду претходног, са пуно уписаных мера свих важнијих делова, не оставља недоумицу у погледу његовог аутора. У доњем десном углу, испод цртежа западне фасаде (сл. 19 и 24), стоји потпис: Querfeld. И на овом плану је горњи део звоника (кубе изнад сата и малог троугластог тимпана) сасвим другачији, него што је изведен: кубе је цилиндрично и мало, са једноставном куглом и крстом на врху, тако да звоник, па захваљујући томе и цела црква, изгледају доста смилено и скромно. Сва је прилика, да је Кверфелд на захтев наручилача (вероватно на основу скице Франца Јанкеа) изменио горњи део звоника, додавши му раскошно и високо барокно кубе, које је у знатној мери допринело бољем изгледу цркве. Због тога је Кверфелд, да не би прерађивао цео план, израдио посебне скице за изглед западне фасаде и кубета звоника. Овај последњи, рађен у боји у два примерка са приказом унутрашњег конструкцивног склопа, има наслов: Plan der Grichisch N(icht) u(nirten) Thurm Kuppel zu Belgrad (сл. 20). И један и други цртеж имају потпис, односно парраф Кверфелда.⁶² Један примерак цртежа кубета звоника није потписан и у незнатним појединостима је нешто потпунији (јаче сенчење пластичних елемената и прецизно уцртани бројчаник сата). У горњем десном углу дописано је оловком: von Belgrad. Могућа је претпоставка да је то првобитна скица Франца Јанкеа (сл. 21).

На обложеном цртежу западне фасаде (сл. 23) веома детаљно су приказане све појединости: главни портал са полуокружним тимпаноном, пет симетрично распоређених прозорских отвора (два са полуокружним

тимпанима у доњем низу и три правоугаона у горњем), четири пиластера са капителима који подупирају архитрав са фризом и троуглести тимпан у чијем је пољу приказан у рељефу српски грб у ловоровом венцу који држе два конфронтирана змаја, чији су репови стилизовани у облику барокне биљне орнаментике. Изнад тимпана је двостепена атика са урнама и класицистички стилизованим волутом. Разлика између овог цртежа и изведене фасаде су незнатне: не постоје мали отвори у соклу, бочни прозори су претворени у нише, у тимпану није изведена рељефна представа грба и змајева и волуте нису геометријски исказане у површини зида. Ове измене могле су да настану за време изградње или касније, у току обнове фасаде у другој половини XIX века.

Међу овим Кверфелдовим плановима, који имају изразите одлике класицистичког скватања црквеној архитектуре, налазе се још два плана, која — иако рађена са дosta примене барокно-классицистичких декоративних елемената, по својим просторно-архитектонским решењима одударају од усвојених планова за Саборну цркву. Један план (сл. 22) садржи издужену правоугаону основу цркве са јако истакнутом олтарском апсидом и посебно обликованим правоугаоним бочним просторима проскомидије и ћаконикона, а на западном делу цркве има један, дosta низак звоник са барокним, крушколиким кубетом. Западна фасада је обраћена у класицистичком духу.

Други план се односи само на западни део цркве (сл. 23), односно два бочна постављена звоника на западној фасади и пресек истих са унутрашњом конструкцијом кубета и носача звона.⁶³ Са више смелости, него расположивих поузданых података, може се претпоставити да су и ова два плана настала као варијанте за Саборну цркву у Београду. Можда је први план, у ствари, скица коју је првобитно нудио Јохан Хенгстер, са необичним звоником који се одмах, већ на први поглед није долао ни митрополиту Петру Јовановићу, ни кнезу Милошу и чудним отворима прозора о којима они у писмима разправљају. Други план, цртеж западне фасаде цркве са два звоника, као решење не помиње се у сачуваним документима и вероватно је одбачен већ на самом почетку. Горњи делови звоника веома подсећају на

уовојени и изведенни облик звоника Саборне цркве. Фасада је веома ефектно решена, са пуно китњастих архитектонско-декоративних пластичних украса, сачињених од рокајних и класицистичких елемената.

Најзад, међу могућим учесницима на овом својеврсном конкурсу за израду планова и изградњу нове Саборне цркве, са дosta основа треба убрајати и градитеља Франца Добија из Панчева, ортака и рођака А. Ф. Кверфелда, који је управо у мају 1835. године, заједно са својим помоћником, ступио у службу кнеза Милоша, радећи за њега планове за нови дворац у Савамали и, касније, планове за болницу у Палилули. У архивским изворима везаним за изградњу Саборне цркве помињу се два панчевачка мајстора, од којих сада знамо оног главног, потписаног на плановима — Адама Фридриха Кверфелда. Други је могао да буде само његов најближи сарадник и рођак Франц Доби, који је, управо захваљујући угледу оног првог, дошао у Београд и ступио у службу кнеза Милоша, са годишњом платом првог званичног архитекте у износу од 600 та лира.

Овде би, међутим, ваљало рећи нешто више о градитељу Саборне цркве Адаму Фридриху Кверфелду, јер он то, нема сумње, свакако заслужује. О његовом животопису се данас нешто више зна.⁶⁴ Рођен је 7. јануара 1774. године у селу Mandeslohi-y, двадесетак километара северно од Хајкова. Дошао је у Угарску негде на почетку XIX века, а 1809. године се насељио у Панчеву. Није утврђено где је и какла учио градитељски занат и који су му били први објекти које је подигао. У Панчеву се оженио са сестром зидарског мајстора Франца Добија који му је ускоро постао ортак.

Када је градска управа Панчева одлучила још 1812. године да на Великој пијаци, главном градском тргу, подигне нову Градску кућу (Магистрат), приступило се изради планова за овај репрезентативни објекат.⁶⁵ Најпре је Генерална команда прихватила планове и предрачуње за изградњу зграде које је сачинио граничарски грађевински мајор Хајман (von Neumann), шеф Дирекције за изградњу Банатске границе (Banater-Grenzbaudirektion).⁶⁶ Године 1832. расписан је конкурс за из-

градњу Магистрата у Панчеву и на јавној лицитацији послове је добила група коју су сачињавали зидарски мајстори („*Mauermeistern*“) A. F. Querfeld и Frantz Döb, тесари („*Zimmermeistern*“) Wenzel Vomberger и Michael Stock и столари („*Tischlern*“) Heinrich Querfeld и Wenzel Christian.⁶⁷ Према томе, Кверфелд и Доби су били на челу извођача који су градили Магистрат. Зна се да је браварске радове на овој грађевини урадио Антон Грамберг, док је за превоз материјала био ангажован Ђорђе Варсан.⁶⁸ Зидање је почело 9. априла 1833. године свечаношћу полагања темеља, а завршено 1838. године декорисањем сенатске свечанаје сале које је извео Јулије Сајдл, академски сликар из Новог Сада.⁶⁹

Миодраг Коларић наводи да је А. Ф. Кверфелд саградио и кућу панчевачког градоначелника, зграду основне школе, сиротињски дом у Панчеву и низ других јавних и стамбених објеката.

За Кверфелда се зна, такође, да је био веома активан у друштвеном и политичком животу Панчева. Године 1841. био је један од оснивача Евангелистичке црквене општине. Његова деца, међутим, била су крштена и васпитана по мајци — у католичкој вери. У друштвеним превирањима 1848. године био је одређен да са разније поменутим тесаром Венцелом Фомбергером отптује у Беч, да би тамо издејствовали упутства у односу на догађаје и став који треба да заузму. У списковима изборних грађана панчевачког Магистрата А. Ф. Кверфелд се спомиње 1850. године. У истом списку, поред осталих, наведени су и Франц Доби и Константин Радотић, који ће, као што се зна, одиграти значајну улогу у изградњи Београда. Кверфелд је биран у Магистрат још два пута — 1857. и 1858. године. После 1858. године његово име се више не спомиње у писаним документима. Нисмо могли да утврдимо било какве податке о његовом даљем животу, околностима и години када је умро и где је сахрањен.

Што се тиче његове породице, осим напред помињаног Хајнриха Кверфелда вероватно сина Фридриха, по занимању столара, који је 1833—38. учествовао у изградњи панчевачког Магистрата, спомиње се и извесни „Баумејстер“ Антон Кверфелд

(можда Фридрихов унук), али само у вези са политичким животом у Панчеву. Наиме, у буни из 1848. године тај је Кверфелд припадао мађаронској странци, те је 1849. године, када су Мађари освојили Панчево, био изабран у управу града, као, уосталом, и нама добро познати Франц Доби, који је по народности био Мађар. Антон Кверфелд спомиње се и 1876. године, када је од стране владе добио посебну писмену похвалу за изванредне заслуге на откљањању штете које су Панчеву нанеле поплаве 1873. и 1876. године.⁷⁰

Најзад, можда није наодмет рећи и то, да је мајка познатог аустријског позоришног писца Ödön-a von Horvát-a (1901—1938), Marija Hermine рођена Prehnal била праунука А. Ф. Кверфелда. Она је о свом прадеди у породици много и често причала, тако да је Ödön von Horvát касније узео породицу Кверфелд као књижевни прототип за свој, на жалост, због трагичне смрти, недовршени роман *Средњи сталеж* (*Der Mittelstand*).

*

Није необично што је Београд, који је током четврте деценије прошлог века цео лично на једно велико градилиште (истовремено се градило у различитим деловима града: код Саборне цркве, на Савамали, у Палилули и у Топчидеру), привлачио са свих страна способне зидарске мајсторе и архитекте, углавном дошљаке са стране. Проћи ће само која година, па ће се у Београду појавити и први школовани домаћи архитект — Константин Радотић, који ће преузети надзор над завршетком изградње Саборне цркве. После њега у Београд ће похитати и други градитељи. Црквено градитељство, специфично по својој намени и још увек доста оптерећено традицијом у погледу архитектонског обликовања, пружало је сразмерно ограничени стваралачки простор не само за младе и предузимљиве архитекте, већ и за остале градитеље и уметнике, који су, осећајући захтеве свог времена и дух нових уметничких струјања која су долазила са Запада, тежили већим и суштинским променама у српској архитектури и уметности. За остваривање таквих тежњи профана архитектура је имала низ предности.

НА ПОМЕНЕ

- ¹ Petar Matković, *Putovanje po Balkanskom poluočoku u XVI vijeku*, Rad JAZU, br. 116, Zagreb 1893, 55. Ч. Мијатовић, Пре триста година, прилог к изучавању извора за историју нашег народа у XVI веку, Глас СУД, Београд 1872, 211.
- ² Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI—XVII века*, Београд 1961, 193.
- ³ Д. Ј. Поповић, *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718—1739)*, Београд 1950, 332—333.
- ⁴ Исто, 333.
- ⁵ Ј. Вујић, *Путешествије по Сербији*, I, Београд 1901, 23—26. О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, Београд 1900, 30.
- ⁶ Ј. Магловски, *Белешке о градитељу цркве манастира Фенека*, Свеске Друштва историчара уметности Србије, 5—6, Београд 1978, 35—47.
- ⁷ О. Д. Пирх, наведено дело, 30.
- ⁸ Архив Србије, КК-1829, VII-646.
- ⁹ Архив Србије, КК-1830, VII-645.
- ¹⁰ Исто.
- ¹¹ Архив Србије, КК-1831, XXXV-508.
- ¹² Архив Србије, КК-1836, XXXV-206. Уп. Класицизам код Срба, 2, Београд 1966, 293—294.
- ¹³ Класицизам код Срба, 2, 297.
- ¹⁴ Исто, 287—288.
- ¹⁵ Исто, 299—300.
- ¹⁶ Исто, 300—301.
- ¹⁷ Исто, 305.
- ¹⁸ Исто, 307—308.
- ¹⁹ Архив Србије, ДС, II, БФ 1, Н 17/1836.
- ²⁰ Архив Србије, КК-1837, XXXV-251.
- ²¹ Класицизам код Срба, 2, 333—334.
- ²² Архив Србије, КК-1837, XXV-664.
- ²³ Архив Србије, КК-1837, XXXV-252.
- ²⁴ Исто.
- ²⁵ Д. Поповић, *Београд кроз векове*, Београд 1964, 311.
- ²⁶ Архив Србије, КК-VI, 972.
- ²⁷ Србске народне новине, бр. 14, 1838, 20. августа, 3.
- ²⁸ С. А. Поповић, *Путовање по новој Србији*, СКЗ, Београд 1950, 55.
- ²⁹ Класицизам код Срба, 2, 418—419.
- ³⁰ Архив Србије, ДС-1840, Р. Н. 235.
- ³¹ Новине Србске, бр. 29, 10. јул 1840.
- ³² Стјепан Марјановић, *Рукопис о Београду*, Даница Илирска за 1842, бр. VIII.
- ³³ П. Васић, *Прилози за живот војвођанских уметника*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 2, Нови Сад 1959, 116—118.
- ³⁴ Д. Медаковић, *Рад вајара Димитрија Петровића на иконостасу београдске Саборне цркве*, Зборник Филозофског факултета, I, Београд 1957, 145—156.
- ³⁵ Исто, 148—150.
- ³⁶ Архив Србије, МИД-1841, Ф. IV, р. 60.
- ³⁷ Архив Србије, ДС-1841, Р. Н. 450.
- ³⁸ П. Васић, *Димитрије Аврамовић*, Галерија САНУ, Београд 1970, 5—23.
- ³⁹ М. Коларић, *Димитрије Аврамовић*, Народни музеј, Београд 1955, 9.
- ⁴⁰ М. Милићевић, *Успомене 1831—1855*, Београд 1952, 43. П. Васић, наведено дело, 12.
- ⁴¹ Б. Вујовић, *Непозната дела Димитрија Аврамовића у Саборној цркви у Београду*, Свеске Друштва историчара уметности Србије, 11—12, Београд 1981, 38—40.
- ⁴² П. Васић, наведено дело, 43.
- ⁴³ Б. Вујовић, наведено дело, 38—40.
- ⁴⁴ П. Васић, *Урош Кнежевић*, Опово 1975, 36.
- ⁴⁵ П. Васић, *Димитрије Аврамовић*, 43.
- ⁴⁶ М. Коларић, *Непознато о познатом*, Зборник за ликовне уметности, 15, Матица српска, Нови Сад 1979, 395—399.
- ⁴⁷ Б. Вујовић, *Саборна црква у Београду*, елаборат за заштиту Саборне цркве у Београду (у рукопису); налази се у Центру за документацију Завода за заштиту споменика културе града Београда.
- ⁴⁸ М. Коларић, *Класицизам код Срба*, 2, Београд 1966, 33—34. Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе града Београда*, I, Саопштења 6, Завода за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1966, 19. Б. Несторовић, *Преглед споменика архитектуре у Србији XIX века*, Саопштења X, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд 1974, 143.
- ⁴⁹ М. Коларић, наведено дело, 190—191.
- ⁵⁰ Исто, 293—294.
- ⁵¹ Исто, 293 и 297.
- ⁵² Исто, 299—301.
- ⁵³ Исто, 304—305.
- ⁵⁴ Исто, 305.
- ⁵⁵ Исто, 293—294.
- ⁵⁶ Исто, 297.
- ⁵⁷ Исто, 291—301.
- ⁵⁸ Исто.
- ⁵⁹ Исто, 333—334.
- ⁶⁰ Музеј Српске православне цркве у Београду, инв. број 3552-3558. Увид у ове планове омогућили су ми Светозар Душанић, управник овог музеја, и Слободан Милеуснић, кустос, на чему им и овом приликом најсрдачније захваљујем.
- ⁶¹ С. Милекер, *Историја града Панчева*, Панчево 1924, 63—80. О овом плодном градитељству и његовој породици постоје подаци и код других писаца: Otto Vogenberger, *Pantschowa, Pannonia-Verlag, Freilassing* 1961; D. Hilderbrandt, *Ödön von Horváth, Rowohlt, Reinbek b. Hamburg* 1975. Milana Veinović, *Pančevački magistrat*. Народни музеј у Панчеву, Панчево 1978, 3—11.

⁶² На цртежу кубета налази се јасан потпис аутора пројекта који гласи: Gezeichnet F. Querfeld, док је испод цртежа западне фасаде написано само — Querfeld.

⁶³ У прилог овој претпоставци говори чињеница да се у склопу првобитно планиране обнове старе Саборне цркве предвиђала измена само западног дела храма, који је том приликом требало да добије звоник. Због тога је на овом плану обраћена само западна фасада цркве.

⁶⁴ На низ извора који садржи податке о животу и раду А. Ф. Кверфелда љубазно ми је указао мој колега Владимира Коњикушић.

на чему му и овом приликом срдично захваљујем.

⁶⁵ M. Veinović, navedeno delo, 4.

⁶⁶ Б. Јанкулов, *Грађа за историју Панчева*, Панчево 1924, 133.

⁶⁷ Die Feierlichkeit der Grundsteinlegung zu dem Baue des Stathauses in der K. K. Militair Comunitat Pancsova, Novi Sad 1933.

⁶⁸ M. Veinović, navedeno delo, 4.

⁶⁹ Историјски архив Панчево, 1838—4162/1292; 1833—2718/1632 и 1838—4265/1437.

⁷⁰ O. Vogenberger, наведено дело, 77.

DIE KATHEDRALE IN BEOGRAD

Branko Vujović

Die Bestehensgeschichte der Beograder Kathedrale ist sehr alt. An der Stelle wo sich heute dieses Gotteshaus befindet, befand sich im Laufe von einigen Jahrhunderten der Mittelpunkt des Zivilenstadtteiles in dem hauptsächlich die Serben lebten. Hier lag auch die alte Kirche, welche dem Erzengel Michael geweiht war. Sie hat bereits der Reisebeschreiber S. Gerlach beschrieben, als er mit der kaiserlichen Gesellschaft nach Konstantinopel reiste im Jahre 1573—78, wobei dieselbe Kirche auch in übrigen Reisebeschreibungen und historischen Quellen von XVI. bis XIX. Jhd. erwähnt wird. Da aber die alte Kirche infolge der österreich-türkischen Kriege Anfang des XVIII. Jhd. gelitten hat, haben die Bürger Beograds im Zeitabschnitt 1725—28 eine neue Kathedrale aufgebaut, unter der Leitung des Metropoliten Mojsije Petrović. Diese Kirche hat auch die Serbische Revolution 1804—13, ferner die Erlangung der Unabhängigkeit des Fürstentums Serbien im Jahre 1830 erlebt. Die aufgewachsenen Bedarfe der Stadt, als auch das Ansehen des neuen serbischen Fürsten Miloš Obrenović waren die Bewegungsgründe für die Initiative zur Erneuerung der alten Kirche bzw. für den Ausbau einer völlig neuen Kirche an den Fundamenten des alten Gotteshauses. Zu diesem Zweck wurde im Jahre 1836 ein öffentliches Konkurs (Wettbewerb) ausgeschrieben zur Auswahl von Bauplänen und Bauausführern. Bereits in demselben Jahr wurde die alte Kirche niedergeissen, so dass man im Frühjahr 1837 mit dem Ausbau der bis zum Jahre 1840 andauernden Bauarbeiten hat beginnen können. Der Urheber von Bauplänen und der Ausführer der Bauarbeiten war der be-

kannte Baumeister aus Pančevu Adam Friedrich Querfeld, dem auch sein nächster Verwandter und Mitarbeiter Franz Dobr Hilfle geleistet hatte. Für die Kircheninnenverzierung wurden verpflichtet zwei junge und sehr begabte serbische Künstler, der Bildhauer Dimitrije Petrović und der Kunstmaler Dimitrije Avramović, die beiden eben absolvierten Zöglinge der Wiener Kunstabademie. Dimitrije Petrović hat die sehr prächtige holzgeschnittene und vergoldete Bilderwand ausgearbeitet in der besten Tradition des Barockholzschnittes. Der Kunstmaler Dimitrije Avramović malte 22 Kompositionen an den Kirchenmauern und Gewölben, ferner 30 Ikonen für die Bilderwand (Ikonostas) und 15 Bilder die den Gesangspultraum, die Kanzel und die Throne zieren. Die sämtlichen Kirchenverzierungsarbeiten dauerten fünf Jahre lang (1841—45).

Unter den Künstlern die an der Kirchenverzierung im Laufe des XIX. Jhd. teilnahmen haben sich hervorgehoben die bekannten serbischen Maler Uroš Knežević, der eine Serie von kleinen Küssikonen malte, ferner Dimitrije Posniković (die grosse Ikone der Gottesgebärerin), Nikola Marković (die Ikone an Kircheneingang), Nastas Stefanović (Wandkompositionen in dem Altarraum). Die Skizzen für die Fenstervitragen hat in der jüngsten Zeit der Beogradermaler Živko Stojisavljević ausgearbeitet. In der Kathedrale werden aufbewahrt eine außerordentliche und reiche Schatzkammer mit kostbaren Kirchengefäßen und übrigen Kultreliquien, die für die Geschichte des serbischen Volkes wichtig sind.

